

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EKONOMİK KRİZLERİN TARIM SEKTÖRÜNE ETKİLERİNİN ÜLKE
KALKINMASINDAKİ ROLÜ 2001/2018 DÖNEMİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasemin Nihal ARSLAN

ULUSLARARASI İKTİSAT ANA BİLİM DALI

ULUSLARARASI İKTİSAT PROGRAMI

Tez Danışmanı

Dr. Öğretim Üyesi Beyhan Hilal YASLIDAĞ

HAZİRAN, 2019

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EKONOMİK KRİZLERİN TARIM SEKTÖRÜNE ETKİLERİNİN ÜLKE
KALKINMASINDAKİ ROLÜ 2001/2018 DÖNEMİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasemin Nihal ARSLAN

(YL1312.160021)

ULUSLARARASI İKTİSAT ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT PROGRAMI

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Beyhan Hilal YASLIDAĞ

HAZİRAN, 2019

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Enstitümüz Uluslararası İktisat Anabilim Dalı, Uluslararası İktisat Tezli Yüksek Lisans Programı Y1312.160021 numaralı öğrencisi Yasemin Nihal ARSLAN'ın "Ekonomik Krizlerin Tarım Sektörüne Etkilerinin Ülke Kalkınmasındaki Rolü 2001/2018 Dönemi Türkiye Örneği" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 29.05.2019 tarih ve 2019/12 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Tezli Yüksek Lisans tezi 26.06.2019 tarihinde kabul edilmiştir.

<u>Unvan</u>	<u>Adı Soyadı</u>	<u>Üniversite</u>	<u>İmza</u>
ASIL ÜYELER			
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi	Beyhan Hilal YASLIDAĞ	İstanbul Aydın Üniversitesi
1. Üye	Doç. Dr.	Erginbay UĞURLU	İstanbul Aydın Üniversitesi
2. Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Onur ÖZDEMİR	İstanbul Gelişim Üniversitesi
YEDEK ÜYELER			
1. Üye	Doç. Dr.	Meral FIRAT	İstanbul Aydın Üniversitesi
2. Üye	Prof. Dr.	Sinan ALÇIN	İstanbul Kültür Üniversitesi

ONAY

Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Ekonomik Krizlerin Tarım Sektörüne Etkilerinin Ülke Kalkınmasındaki Rolü 2001/2018 Dönemi Türkiye Örneği*” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.
(26/06/2019)

Yasemin Nihal ARSLAN

ÖNSÖZ

Çalışmanın hazırlama sürecinde bana yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Dr. Beyhan Hilal Yaslıdağ'a teşekkürlerimi sunarım. Bütün eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen anneme, babama, abime ve özellikle sabır ve desteklerinden dolayı Eşim Önder'e ve kızım Arya Lina'ya sonsuz saygı ve sevgilerimle

Haziran 2019

Yasemin Nihal

ARSLAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YEMİN METNİ	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
ÇİZELGE LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
1. GİRİŞ	1
2. FİNANSAL KRİZLER	3
2.1. Finansal Kriz Çeşitleri.....	5
2.1.1. Döviz ve para krizleri.....	6
2.1.2. Bankacılık krizleri.....	7
2.1.3. Dış borç krizleri.....	9
2.1.4. Sistematik finansal krizler.....	9
2.2. Finansal Kriz Modelleri	10
2.2.1. Birinci nesil kriz modelleri.....	12
2.2.2. İkinci nesil kriz modelleri	13
2.2.3. Üçüncü nesil modeller.....	14
2.2.4. Dışsal faktörlere vurgu yapan modeller	15
2.3. Tarihsel Süreçte Finansal Krizler	15
2.4. Krizlerin Çıkış Nedenleri	19
2.5. Finansal Krizlerin Belirtileri ve Etkileri	20
2.5.1. Piyasa faiz ortamı üzerine etkileri.....	20
2.5.2. Ödemeler dengesi üzerine etkileri.....	21
2.5.3. Tüketim harcamaları üzerine etkileri	22
2.5.4. Borsa üzerine etkileri	22
2.6. Uluslararası Tedbirler.....	23
3. TARIM	26
3.1. Tarım Çeşitleri	26
3.1.1. Konvansiyonel tarım	26
3.1.2. Hassas uygulamalı tarım	27
3.1.3. İyi tarım uygulamaları.....	27
3.1.4. Biyodinamik tarım	28
3.1.5. Kalıcı tarım.....	28
3.1.6. Doğal tarım.....	29
3.2. Tarımsızlaşma ve Tarımda Yaşanan Sorunlar	30
3.2.1. Doğrudan yaşanan ekonomik sorunlar.....	31
3.2.2. Dolaylı yoldan yaşanan ekonomik sorunlar (çevresel sorunlar)	33

4. EKONOMİK KRİZLERİN TARIM SEKTÖRÜNE ETKİLERİNİN ÜLKE KALKINMASINDAKİ ROLÜ 2001/2018 DÖNEMİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ	36
4.1. Türkiye’de Tarım ve Tarımsızlaşma	36
4.1.1. İyi tarım uygulamaları	45
4.1.2. Organik tarım (ekotarım)	46
4.2. Türkiye’de Tarım Arazilerinin Durumu	48
4.3. Türkiye’de Tarımın Ekonomideki Yeri	50
4.3.1. Tarımın milli gelir içindeki payı	51
4.3.2. Tarımın istihdam içerisindeki payı	53
4.3.3. Tarımın ihracatın içerisindeki payı	55
4.3.3.1. 2006-2016 yılları arasındaki ihracat ürünleri	57
4.3.4. Tarım sektörünün ekonomik kalkınmadaki rolü	58
4.3.5. Dünya tarımında Türkiye	58
4.4. Türk Tarım Sektörünün İhtiyaçları	61
4.4.1. Tarım sigortası ve kapsamı	62
4.4.2. Tarımsal hibe ve teşvikler	63
5. SONUÇ	67
KAYNAKLAR	70
ÖZGEÇMİŞ	77

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GÜ	: Gelişmiş Ülke
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
NINJA	: No income, nojob, noas set
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 4.1:	Türkiye'deki Ekim Alanları ve Üretim Miktarları	38
Çizelge 4.2A:	Meyve Üretim Miktarları (Ton)	40
Çizelge 4.2B:	Meyve Üretim Miktarları (Ton).....	41
Çizelge 4.3A:	Yaş Sebze Üretim Miktarları (Ton).....	43
Çizelge 4.3B:	Yaş Sebze Üretim Miktarları (Ton).....	44
Çizelge 4.4:	İyi Tarım Uygulama Verileri.....	46
Çizelge 4.5:	Organik Tarım Uygulama Verileri	47
Çizelge 4.6:	Türkiye'deki Tarım Alanları	49
Çizelge 4.7:	2001-2016 Döneminde GSMH'nın Sektörel Dağılımı	52
Çizelge 4.8:	İstihdamın İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı (Milyon Kişi).	54
Çizelge 4.9:	2001-2018 Döneminde İhracat Verileri	57
Çizelge 4.10:	Tarımsal Katma Değer ve GSYH İçindeki Payı (2014).....	60
Çizelge 4.11:	Dünya Tüm Tarım-Gıda Mal ve Ürünleri İhracatı(2014)	61
Çizelge 4.12:	Arz Açığı Bulunan Ürünler	64
Çizelge 4.13:	Arz Açığı Bulunan Ürünler İçin Destek Miktarları (Milyon TL)	65

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1: Finansal Krizler	6
Şekil 4.1: Tarımsal Ürünler Yeterlilik Oranları (Seçilmiş)	39
Şekil 4.2: Meyve Yeterlilik Oranları (Seçilmiş).....	42
Şekil 4.3: Yaş Sebze Yeterlilik Oranları (Seçilmiş)	45

EKONOMİK KRİZLERİN TARIM SEKTÖRÜNE ETKİLERİNİN ÜLKE KALKINMASINDAKİ ROLÜ 2001/2018 DÖNEMİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ÖZET

Kriz kavramını iktisat literatüründe değerlendirdiğimizde, “çöküntü, bunalım, durgunluk, güç dönem ya da buhran” anlamına gelmektedir. Ülkeler kriz dönemlerinde birçok ekonomik olumsuzlukla karşı karşıya kalmaktadır. Bu olumsuzluklar üretimin düşmesi, işsizliğin artması, yatırımlarda düşüş yaşanması gibi durumlar yaşanmaktadır. Kriz döneminde hem mal hem de hizmet sektöründe arz ve talep dengesinde bozulmalar yaşanır. Tarım sektörü de bu olumsuzlukların yaşandığı sektörlerden biridir. Bu çalışmada 2001/2018 döneminde yaşanan ekonomik krizler sonucunda Türkiye ekonomisinin ve Türk tarım sektörünün nasıl etkilendiği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Kalkınma, Krizler, Tarım Sektörü, Türkiye.*

ROLE IN DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC CRISIS' EFFECTS OF AGRICULTURAL COUNTRY 2001/2018 PERIOD TURKEY EXAMPLE

ABSTRACT

Considered the concept of crisis in the economics literature, "depression, foziness, recession or rough time" means. Countries face many economic negativities in times of crisis. This negativity, decline of production, increase in unemployment, the decline in investment conditions are experienced. In the crisis, both the goods and services sector experience deterioration in the balance of supply and demand. The agricultural sector is one of the sectors where these negativities are experienced. In this study, the result of economic crisis in the 2001/2018 period, how affected Turkey's economy and Turkish farming sectors will be examined.

Keywords: *Development, Crisis, Agriculture, Turkey.*

1. GİRİŞ

Günümüzde dünya nüfusunda meydana gelen sürekli artışın, bitkisel ve hayvansal ürünlere olan talebi etkisi olduğu görülmektedir. Bu durum zamanla, konvansiyonel üretime yönelmesine neden olmuştur. Yıllar boyunca yüksek miktarlarda ürün almak için uğraşan, çaba sarf eden gelişmiş ülkeler; Konvansiyonel tarımın çevre, insan ve hayvan sağlığına etkileri ortaya çıkmaya başlayınca, yüksek üretimin getirdiği pazarlama sorunlarının da baskısı nedeniyle, yeni bir sistem arayışına başlamışlardır. Ekolojik (Ekotarım) diğer adıyla Organik tarımın doğmasında bu ülkelerin bilinçli tüketicilerinin etkisi büyüktür. Diğer taraftan gerek kendi sağlıkları ve gerekse yaşadığı çevrenin sağlığı bakımından duyduğu gelecek endişesi en önemli rolü oynamıştır. Bu durumun sonucunda insan sağlığına zararlı olmayan ürünlere istek olduğunu fark eden özel girişimcilerin bu alanda ticari gayretleri tarım sektörüne yeni bir boyut kazandırmış, ekotarımın yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır (Onoğur, 1998).

Bitkisel ve hayvansal kökenli ürünler üretmenin yanı sıra, bu ürünlerin işlenmesi, ürünlerin üretim aşamasında kullanılacak üretim girdilerinin sağlanması ve satışı gibi birbirini izleyen faaliyetler dizininin tamamıdır (Direk, 2012:16). Evrim süreci ile ilişkilendirecek olursak insanın içindeki keşfetme güdüsünün insanı ve doğayı getirdiği nokta, salt ürün ehlileştirilmesiyle yetinilmemiş olup aynı zamanda ürünün geliştirilmesi, araç olarak kullanılması ve doğanın dönüştürülmesi olarak görülmektedir (Polat, 2016).

Kavram olarak organik ya da biyolojik tarımla eş anlamlı olarak kullanılsa da söz konusu faaliyeti daha doğru ifade etmesi açısından ekolojik kavramı daha bilimsel olacaktır. Canlı organizmalar, içerisinde az miktarda inorganik madde içermekle birlikte organik maddeden oluşmaktadır ve içerisinde karbon atomu bulunun moleküller, organik moleküller olarak ifade edilmektedir (Erzincanlı, 2013). Bir başka tanıma göre tarım, insanlara besin maddeleri ve ham madde sağlamak amacıyla bitkisel ve hayvansal varlıkların biyolojik üretim yeteneklerini planlı ve

yönlendirilmiş bir şekilde kullanmaktır (Gürler, 2012). Ekolojik tarım ise; kimyasal gübre, hormon, kimyasal üreyiciler ve geliştiriciler, zirai zehirler kullanmadan yapılan, her aşaması kontrollü tarıma denir (Balaban, 2014:10).

1990'lı yıllarda Avrupa'da bazı çevre ve tüketici örgütlerinin aldıkları ürünlerin analiz sonuçlarının basında yayınlanması sonucunda tüketici güvenini kaybetmeye başlayan Avrupa Perakendeciler Birliği (EUREP) üyesi 14 Avrupalı perakendeci bir araya gelerek entegre zararlı yönetimi (IPM), entegre ürün yönetimi (ICM), kritik kontrol noktalarında tehlike analizi (HACCP) gibi ilkelerden oluşan EUREPGAP adlı standardı yayımlamıştır (Erzincanlı, 2013). Ayrıca bu belge, tarımsal ürünlerin üretimindeki GAP (İyi Tarım Uygulamaları) standartlarını sunmakta, aynı zamanda bu uygulamayı takip eden üreticilerin sertifika almasını talep etmektedir (Direk, 2012).

Tüm sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de krizler üretime etki etmiştir. Bu bağlamda yaşanan ekonomik gelişmelerin ve krizlerin tarım sektörüne yönde etki ettiğini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde krizler kavramına değinilerek, detaylı bir şekilde incelenmiştir. İkinci bölümde ise tarım konusuna değinilmiştir. Üçüncü bölüme gelindiğinde ise Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik duruma ve tarım sektörüne değinilmiştir.

2. FİNANSAL KRİZLER

Kriz kelimesini iktisadi literatüre göre incelediğimizde “bunalım, buhran, çöküntü, durgunluk, güç dönem” vb. anlamlara karşılık geldiği görülmektedir. Krize kavramsal olarak genel bir tutumla yaklaştığımızda ise bir ülkeyi beklenmedik şekilde aniden ortaya çıkararak sarsan veya ülkenin ekonomik seyrini etkileyerek zor duruma sokan ekonomik olumsuzluk olarak değerlendirmek mümkündür (Yücel ve Kalyoncu, 2010: 54).

Kriz kelimesi için, ekonomik bazda tahmin edilemez bir şekilde ortaya çıkan ve makro bazında ülkenin ekonomik yapısını, mikro bazında ise işletmeleri zorlayıcı sonuçlar yaratacak bir ifade olduğu söylenebilir (Işık, Alagöz, Yıldırım, 2006, 239). Krizleri etkiledikleri alanlar doğrultusunda ekonomik, finansal ve reel alan krizleri şeklinde ayırt edebiliriz. Reel sektöre bağlı krizler üretimin yahut istihdamın eksilmesi ile kendisini gösterebilir. Finansal alanda gerçekleşen krizlerden bahsedildiğinde, ülkedeki mali piyasalarda meydana gelen iktidarsızlık ve makroekonomik etkenlerle birlikte reel çevreyi olumsuz bir etki altında bırakabilecek ve piyasanın işleyişinde gerileme oluşturacak mali bir çöküş denilebilir (Delice, 2003:57-81). Mali piyasanın aktif bir faaliyet ortaya koyamamasından dolayı ekonomik fonksiyon hacminde azalma yaşanabilir (Mishkin, 2001:3).

Ülkeler kriz dönemi boyunca birtakım mali problemler yaşamaktadır. Bunlar için birkaç örnek vermek gerekirse; ekonomik alandaki talebin azalması, yatırımda meydana gelebilecek düşüş, işsizlik oranında oluşabilecek artış ve dolayısıyla sonuç olarak beklenen refah düzeyindeki düşüş gibi makroekonomik olguları sıralayabiliriz. Özetle ekonomik alanda yaşanan kriz dönemlerinde ülkedeki mal ve

hizmet alanındaki üretim durumunda dönem dönem gerçekleşen ani çökme ve/veya duraksama ve bu gibi durumlar sonucu olarak da meydana gelen yüksek orandaki işsizlik, genel ücret durumunda düşüşler, toplumun refah düzeyindeki gerileme şeklinde tanım yapmak mümkündür (Afşar,2011:144).

Kriz söz konusu olduğunda akla gelen bir diğer kavramda resesyondur. Resesyon kavramı için kullanılan bir diğer ifade ise durgunluktur. Resesyon kavramının tanımlanmasında kullanılan en kısa ifade ekonomik işleyişlerin yavaşlaması veya hız kaybetmesi olarak kabul edilmektedir. Ekonomik durumun önceye kıyasla daralması şeklinde yorumlanabilir. Bir diğer deyişle konjonktür seviyesindeki düşüştür. Aynı zamanda mali faaliyetlerin düşük şiddette ve kısa zamanlı daralma ve kasılma durumudur. Ancak bu şekildeki nitelermeler nispidir yani unutulmaması gereken nokta görecelik taşımasıdır (Dura, 2009).

Alçalmanın ve daralma durumunun şiddetli ve uzayıcı şekilde olması halinde kriz meydana gelmesi söz konusu olacaktır. Uygulama alanında ekonomik duruma resesyon denilebilmesi için, Gayri Saf Yurtiçi Hâsıla (GSYH) oranında iki çeyreklik denilen yarım dönem gibi bir sürede küçülmeye başlaması genel anlamda kabul edilen bir durumdur. Bu süreçte meydana gelecek uzamalar için ciddi boyutta bir ekonomik krizin var olduğu söylenebilir ve bu manada resesyon, kriz terimiyle eş anlamlı kullanılır (Afşar, 2011:144-145).

Gelişme sürecindeki ülkelerin ekonomik istikrar sürecini elde etmek için sunduğu istikrar programlarında yeterli ölçüde başarı elde edememek aynı zamanda istikrar durumunun aksine sahip olunan istikrarsızlığı daha da ciddi bir boyuta ulaştırmıştır. Bu yaşanan durumlar sonucunda IMF'in güvenilirliği konusunda tartışmalara yol açmıştır. Bilhassa 1997'nin ortalarında vuku bulan Asya Krizi ile birlikte IMF, zamanla çok daha fazla tartışma konusu olmaya başlamıştır. Genel bakışta IMF'in tavsiye ettiği ihracata ve bunun yanında dış finansmana dayalı olarak izlediği gelişme modeline rağmen Asya ülkelerinin krize girmesi, IMF'in önerdiği istikrar programlarına dikkat çekmiş ve onların kısıtlarını göz önüne koymuştur. Kriz ve onu aşmak amaçlı IMF'in desteklediği istikrar odaklı programların uygulamaya geçmesi halinde meydana gelen durum, IMF destekli gelişme ve işleyişlerin tartışma boyutunu arttırmıştır (Bayraktutan ve Özkaya, 2002:1-18).

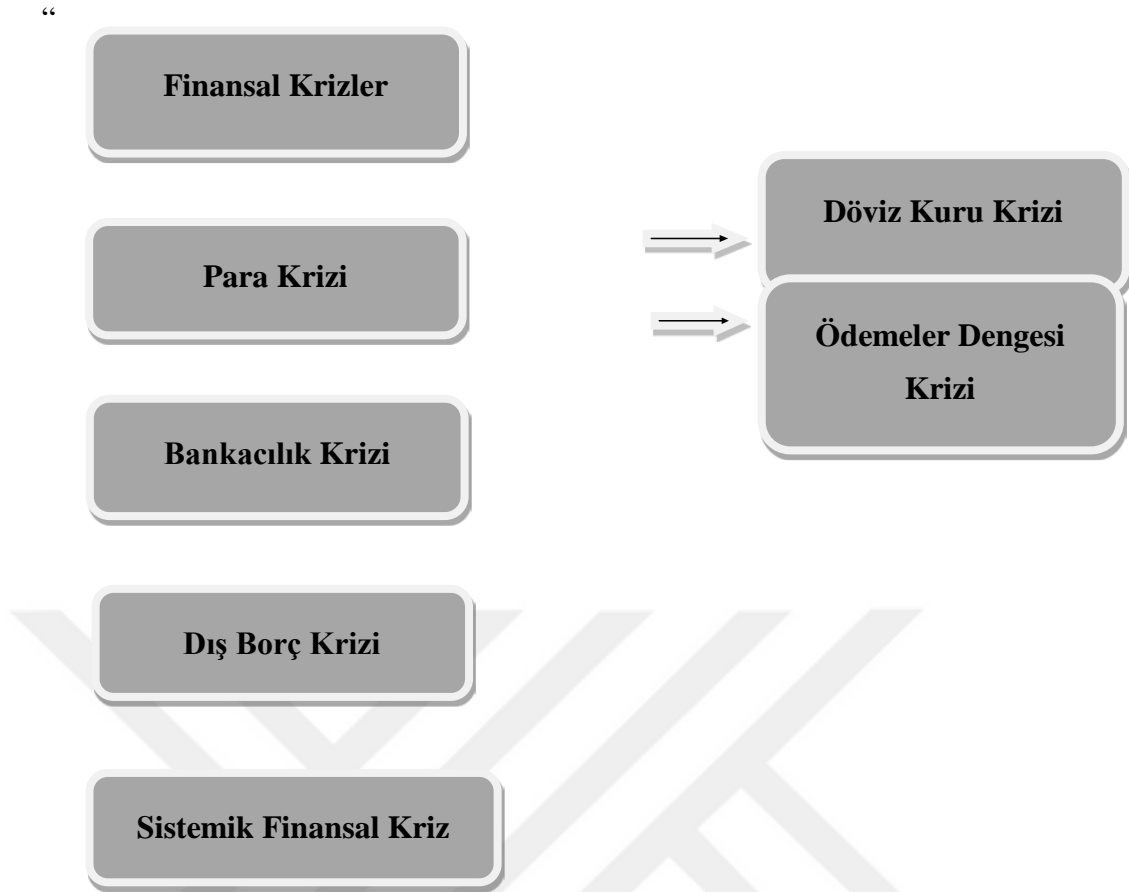
2.1. Finansal Kriz Çeşitleri

Ekonomik krizler için reel ekonomiyi ciddi bir ölçüde etkilediklerini söyleyebiliriz. Makroekonomik etkiler hem reel kayıplara sebep olurken hem de kriz yaşayan bir ülkeden bir diğerine hızla geçmektedir (Edison, 2000:3). Ekonomik krizlerin bilhassa reel ekonomide sebep olduğu kayıp durumu reel ekonomik büyüme anlamında olumsuz bir etki bırakmaktadır. 2003 yılında gerçekleştirdikleri bir çalışma ile Gupta, Mishra, Sahay ekonomik kriz süreçlerindeki reel üretim kayıpları üzerinde etkisi olan temel makroekonomik etkenleri sıraya koymuşlardır. Yapılan çalışmada şu şekilde sıralamışlardır (Gupta vd., 2003:8-10);

- Dış Liberalizasyon
- Bankacılık Krizleri
- Kısa Vadeli Borç ve Likidite Krizi
- Devalüasyon ve Dış Ticaret
- Para ve Maliye Politikaları.

Ekonomik sistem bağlamında kriz, piyasa üzerindeki kurum ve araçlar aracılığıyla üstlenilen yüksek risk durumları, hile ile yapılan yönlendirme yahut ileri seviyedeki spekülasyonlar ile ekonomik piyasa işleyiş yapılarını etkilemesiyle meydana gelir (Oktar ve Dalyancı, 2010:1-22).

IMF, 1998 Dünya ekonomik raporuna göre krizleri; Döviz ve para, Bankacılık, Sistemik ve Borç krizleri olarak 4 Başlık altında ayrıma tabi tutmuştur.

Şekil 2.1:Finansal Krizler

Kaynak: Kibritçioğlu, 2001, 176

2.1.1. Döviz ve para krizleri

Döviz piyasasında ani meydana gelen dalgalanmalar ve sermaye akımlarında oluşan değişimin bir etkisi olarak ülke parasının belirli bir miktar değer kaybı ile faizlerde oluşan artış sonucunda kriz sürecindeki ülkenin kendi para değerini koruma altına almaya çalıştığı kriz çeşididir (Yay ve Yılmaz. 2001:33)

Döviz krizlerinin birtakım kur ayarları yapılarak belirtilmesi amaçlanmıştır. Örnek olarak, Frankel ve Rose’un düşüncesi doğrultusunda ülke parasındaki değer kaybı bir yıl içerisinde %25’i bulur ve bu oran bir önceki yıl oranından %10 fazla olursa bu durum para krizini meydana getirir (Özer,1999:33).

Para krizleri için kelebek etkisinin kendisini daha yoğun gösterdiği kriz türü denilebilir. Aynı zamanda ödemeler dengesi yahut döviz krizi tanımları da kullanılabilir. Sabit kur sistemi uygulayan ve döviz rezervlerinde eksi yöne doğru bir ilerleme bulunan bir ülke için ödemeler dengesi krizi şeklinde tanımlanır ancak esnek

kur sistemi uygulayan bir ülkede bu kur sistemi üzerindeki değişiklik sonucu bir kriz meydana geliyorsa buna döviz krizi denir (Çiğdem, 2016:5).

1990'dan sonra birtakım para krizleri yaşamıştır gelişmekte olan ülkeler ve bu krizlerin nedeni olarak da sermaye hareketliliğinin ileri seviyede etkisi ve bu etki sonucu meydana gelen sermaye hesap krizleri olduğu söylenebilir. Sermaye bilançolarındaki ters yöne dönüş para krizinin oluşmasına sebep olmakta ve dış finansman kaynaklarının tüketilmesi sebebiyle cari hesapta daralma oluşmaktadır. Sermaye hesap krizinin meydana gelmesindeki önemli sebeplerden ikisi, yüksek sermaye girişi ve sermaye içerisindeki kısa vadeli kredi oranlarının derecelerindeki yüksekliktir. Bu sonuç para yahut bankacılık krizlerine sebep olup ikiz kriz oluşumuna yol açar (Delice, 2003:60).

Para ve Döviz Krizlerinin belirleyicileri beş grupta toplanabilir bunlar;

- Etkisiz makroekonomik göstergeler, yanlış ekonomi politikaları
- Finansal alt yapının yetersizliği
- Ahlaki risk, asimetrik enformasyon olgusu
- Piyasadaki bankaların ve uluslararası finans kuruluşlarının hatalı işlemleri
- Siyasal olaylar ve saldırılar

Bu grup içerisindeki faktörlerden bazıları, değer kaybetmemiş ülke parasına karşı ekonomik ajanların açık bir tutumla atakta bulunmalarına olanak sağlamaktadır. Yerli para sonrasında döviz yönüne yönelme durumu döviz kurunda baskı meydana getirip ülkede ileri seviyede bir devalüasyon, faiz artışı oluşturup rezerv kayıpları oluşturmaktadır (Kibritçiöğlü,2000:3).

2.1.2. Bankacılık krizleri

Bu krizler, geri dönmeyen kredilerin sebep olduğu banko bilançolarındaki bozulma, ticari kredi vadeleri üzerinde oluşan daralma ve reel sektör kredilerinde gözlemlenen talep azalması, vadesiz hesaplar üzerinden çekilen ani para çekimleri, menkul kıymet piyasalarında meydana gelen ani ve keskin dalgalanmalar, finansal sisteme güvenmeme, ve sermaye erozyonlarının doğurduğu sorunlardır. Bu sorunların para krizlerinden bir hayli daha uzun sürdüğünü ve ekonomik performansta olumsuz etkiler bıraktığını söylemek mümkündür (IMF, 2002:6).

Bankacılık krizi ifadesi piyasada bulunan iki durumu açıklar; bankaların iflas durumunu ve başarısızlık hallerini (Özer, 1999:33). Bankalar arasında iflas durumunda olanların başlıca sebeplerini şu şekilde özetleyebiliriz; banka, hesaplarda oluşabilecek eksilme, ekonomik piyasada oluşan ve bankaların sermaye durumunu etkileyen ani oluşan sarsıntılar, bankalardan alınan kredilerin iade edilmemesi (Çolpan, 2008:57).

Bankaların başarısızlığına gelindiğinde, nakit, kredi, faiz oranı ve döviz kurundaki yükseliş ile bankaların yaşadığı ödeme zorluğu yahut nakit sıkıntısı çekmesidir (Kibritçiöğlü, 2002:31).

Bankacılık krizini yaşayan ülke ekonomisi yalnızca ekonomik piyasayla sınırlandırılmamıştır bilhassa finansal olmayan piyasaların ekonomik gerilemesine ve döviz kurunda oluşan faiz oranlarında değişimlere sebebiyet verir. Ekonomiyi bir süreç sonunda etkileyen bankacılık krizleri, banka kredilerinde oluşan daralmaya, firmalar ile ev halkının yatırım ve tüketim durumundaki azalmaya sebep olur (Çiğdem, 2016:7).

Bankacılık krizleri için iki başlık oluşturulabilir; eski ve yeni tip kriz denilebilir. Eski tip olanlar için devalüasyona sebep olan, döviz rezervlerinde azalış meydana getiren para krizi derken 1980'lerden sonra yaşanan ve borç ödeme güçlüğü doğuran borç ve bankacılık krizleri için ise yeni tip krizler demek mümkündür. Bankacılık krizleri çoğunlukla bilançolarda oluşan kredibilite ve ülkede oluşan döviz kuru problemleriyle ilişkilidir. Bu sonuç ülkeden sermaye kaçırılmasına ve krizi arttırmaya sebep olur. Ülkeden sermaye kaçırılması sonucunda ise rezervlerde azalma ve nakit sıkışıklığı görülmektedir (Saraç, 2002).

Diğer bir yönden bankacılık krizleri için mevduat sahiplerinin sarsılan güvenleri sonucunda mevduatlarını çalışmakta oldukları bankalardan çekmeleri şeklinde açıklanır. Bankacılık piyasasında yaşanan krizlerin oluşturduğu ekonomik sorunlar, diğer piyasaların sahip olduğu sorunlarla bir tutulmayacak derecede etkilidir. Bazı iflas durumundaki bankaları kurtarmak amacıyla yollanan fonlar, ülke ekonomisi içerisinde kamu kesiminde mali anlamda ciddi derecede denge bozmakta ve bütçe açıklığı oluşturmaktadır (Afşar, 2004:150-151).

2.1.3. Dış borç krizleri

Ülkeler zaman zaman bazı sebeplerden dolayı borçlanmaya ihtiyaç duyarlar. Bunlar için bir liste oluşturmak gerekirse; yeterli olmayan iç tasarruf uğraşısı, sanayileşme, kalkınma amaçlı gerek duyulan finansman ihtiyacı, sanayi ihtiyacı ve ithalata bağlı olma durumundan dolayı dışa bağımlılık, dış ticarete ve ödemelerde dengesizlik oluşumu ve meydana gelen açıklar dolayısıyla bunları finanse etme durumunda gerekli görülen ulusal döviz miktarının yetersizliği, kamu açıkları, ekonomide kısa vadeli sermaye akımları durumuna açık bir bakış, doğal afet gibi ani meydana gelen birtakım yüklü maliyetlerin finansmanı ve vadesi biten dış borçların finansman durumu (Ülgen, 2005:21).

Bir diğer deyişle ülkenin özel kesimine ve kamuya karşı dış borçlarını ödeyememe durumudur. Devletin dış borçlarını ödeyebilmesi, tekrar kredi bulma durumunda birtakım sorunla karşılaşması ve sorumluluklarda erteleme yapılması sonucunun doğurduğu ortam dış borç krizini tetikleyen bir diğer durumdur (Delice, 2003:61)

Dış borç krizini etkileyen bir diğer faktör de ülkelerin dış borç yönetim şekillerinde yetersiz durumda olmalarıdır; borçlu birinin bu borcu ödeyememe durumu ve borçların ödenmemesi halinde yeni bir kredi alınamıyor olması, verilen kredinin geri çekilmeye çalışılması sonucunda dış borç krizleri oluşur. Kamu sektöründeki borç ödememe durumundaki risk algısı özel sermaye girişinde azalmaya sebep olurken bu sonuçtan dolayı para krizi oluşmaya başlar (IMF, 2002:6).

Para, bankacılık ve borç krizleri aynı anda ortaya çıkabilir. Asya krizinde ve 1994-95 Meksika krizinde yaşanan durum gibi (Özer, 1999:39). Dış borç krizlerinin özellikleri (Çalışkan, 2003:226)

- Dış borçların geri ödenmesinde yaşanan gecikme
- Bu kriz türü borçlu olan ülkenin bildirimini sonucunda başlamaktadır.
- Dış borç krizi yaşayan ülke, sadece borçlu olduğu ülkeleri etkilemektedir.

2.1.4. Sistemik finansal krizler

Ekonomik sistemin, aktif bir şekilde sorumluluklarını gerçekleştiremeyecek kadar büyük sarsıntılar yaşadığı ve reel ekonomide oluşturduğu ciddi orandaki zarardır. Oluşan bu krizlerin sebepleri olarak, nakit sorunu yaşanması, ülke borcundaki artış,

mevduat sigorta sisteminde kötüye kullanma durumu, Merkez Bankası'nda oluşan piyasaya nakit sağlayamama ile ekonomik piyasa dışında oluşan sorunlar kriz belirteçleridir (Doğan, 2005:5-6)

Belli oran doğrultusunda sabitlenen döviz kurları, ticari açık oluşumunda artışa, para odaklı açık bir saldırıya, döviz rezervleri ve kurlarda belli bir oranda düşüş oluşturur (Feldstein, 1999:6). Spekülatif atak sonunda para üzerinde bir değer kaybı meydana geliyorsa henüz gelişen piyasa ekonomisinde elde edilen kredi imkânlarının kısa vadeli ve ödeme türünün yabancı para cinsiyle olması ve ulusal para değerinde oluşturulan düşüş finansal bağlamda dalgalanma meydana getirir. Bu durum ile ülke sistematiksel ekonomik krize girer (Mishkin, 2001:11).

2.2. Finansal Kriz Modelleri

Günümüzde krizlerin ortaya çıkışı farklı sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bunlardan bazılarını örneklendirmek gerekirse; para, bankacılık ya da borç krizleri şeklinde sıralayabiliriz. Karşılaşılan finansal krizleri açıklamak için birçok model tavsiyesinde bulunulmuştur. Bunlardan bazılarına göre, hükümetlerin makroekonomilerini kötü idaresi neticesinde kredibilitelerini kaybetmeleri, bazı modellere göre krizin sebebi olarak ortaya konulmuştur (Aghion, Bacchetta ve Banerjee, 2001).

Bu modellere birinci nesil modeller ismi verilmiştir. Aynı modele göre (Krugman, 1979), finansal krizler bütçe açığının neticesi olarak doğmuştur. Zira bütçe açığının kapatılması için devletin son çare olarak para basarak ülkeye finansman sağlamaya çalışması halinde sabit döviz kuru çökeceğinden döviz rezervleri riskli seviyenin altında kalacaktır. Böylelikle sermaye kayıplarından kaçınmak isteyen yatırımcılar sapıtıcı ataklara yönelerek finansal krizlere yol açmaktadır. Bir diğer model olan ikinci nesil modeller ise kendi-kendini besleyen bekleyişler şeklinde adlandırılmaktadır (Obstfeld, 1996).

Bu krizin sebebi ise devletin genişletici para politikası ve sabit döviz kuru çelişkisi beraberinde yatırımcının hükümetin döviz kurlarında serbestiye gideceği algısına kapılmasıdır. Hükümet bunun için yüksek faizi ve resesyonu beraberinde getiren sabit döviz kurunu müdafaa etmek ya da devalüasyon arasında bir tercih yapmalıdır. Bahsedilen bu iki model, krizin çıkma sebebinin gelişigüzel olup olmayacağıyla alakalıdır. İlkinde krizin tetikleyicisi, döviz rezervleri gibi bazı temel

makroekonomik etkenlerin, riskli seviyeleri geçmesiyken, ikincisinde bu neden, rastlantısal gelişmelerle beklentilerin değişmesidir. Bu modeller 1998 Rusya Krizi ile 1992 İngiltere-sterlin krizini büyük ölçüde açıklayıp örnek oluştursa da (Krugman, 1999), bankacılık krizlerinin önlenmesinde iyi bir makroekonomik temel yeterli gelmeyeceği Asya Krizi'nde açıkça görülmüştür (Yay vd., 2004: 101-130).

Üçüncü nesil modeller şeklinde de adlandırılan ikinci grup kriz modellerinin ortaya çıkışı da, Asya Krizi hakkındaki tartışmalardan kaynaklanmaktadır. Bu üçüncü nesil modellerden bazıları, ahlaki zayıflık ve ters seçim olarak da bilinen asimetrik bilgi konseptleriyle bağlantılı olarak hareket etmektedir. Mikro-finansal kırılganlık mali piyasaların bir niteliğidir.

Model buna odaklanarak, mali piyasa kurum ve içerisindeki aktörlerin riskleri dinamik şekilde idare edecek müşevviklere sahip olmadığından dolayı çok riskli karar ve faaliyetlere doğru gideceklerini müdafaa eder. Sağlam makroekonomik temeller görünenin aksine altında, bankalara ve politikacı yakınlarına açıktan ya da gizlice verilen hükümet garantileri ile “aşırı borçlanma sendromu” nu barındırmaktadır. Bankalar doğrudan olmasa da dolaylı yoldan bu borçlanmaya girmişlerdir. Bu aşırı borçlanma hamlesi, aynı zamanda kamu borçları veya bir şekilde saklanan bütçe açıklarının ifadesidir.

Grup içi modellerden bir diğeri ise, finansal kırılganlık konseptidir. Bu uluslararası kreditorler tarafından kendi kendini dolduran olumsuz beklentilerden oluşturulmaktadır. Bu kreditorler, yüksek getirisi olan uzun vadeli yatırımlar ile düşük getirili kısa vadedeki yatırımlar içinde bir karara varmak durumunda kalmaktadırlar. Ancak, öngörülemeyen gelişmeler nihayetinde uzun dönemli yatırımları hızla tasfiye etmek gerekirse, hiçbir getiri kazanamayacaklardır. Böyle bir olayın zamanı “*ex-ante*” de belirsiz olduğundan, bir panik ortamı oluşması halinde, bankaların kırılganlık oranını artacaktır. Eğer sabit bir döviz kurunun olduğu açık bir ekonomi mevcutsa, merkez bankasındaki sınırlı rezervlerden ötürü Merkez Bankalarının kredi merci vazifesinin önüne geçecektir (Yay vd., 2004: 101-130).

Liberal iktisatçılar, bankacılık piyasasına has olan özelliklerin, bankacılık sektöründe meydana gelen kırılganlık ve negatif gelişmelerde rol oynamadığını, soruna bu piyasaya tatbik edilen kamu müdahalesini barındıran regülasyon politikalarının yol açtığını vurgularlar. Böylelikle, bahsi geçen kırılganlık ve sorunların, piyasa başarısızlıklarından

dolayı baş göstermediği, kamu başarısızlıklarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Tüm bu nedenler göstermektedir ki, finansal regülasyonların topluma sağladığı yarardan çok, toplumsal maliyeti vardır (England, 1991; Llewellyn, 1999: 7; Kaufman, 1996).

2.2.1. Birinci nesil kriz modelleri

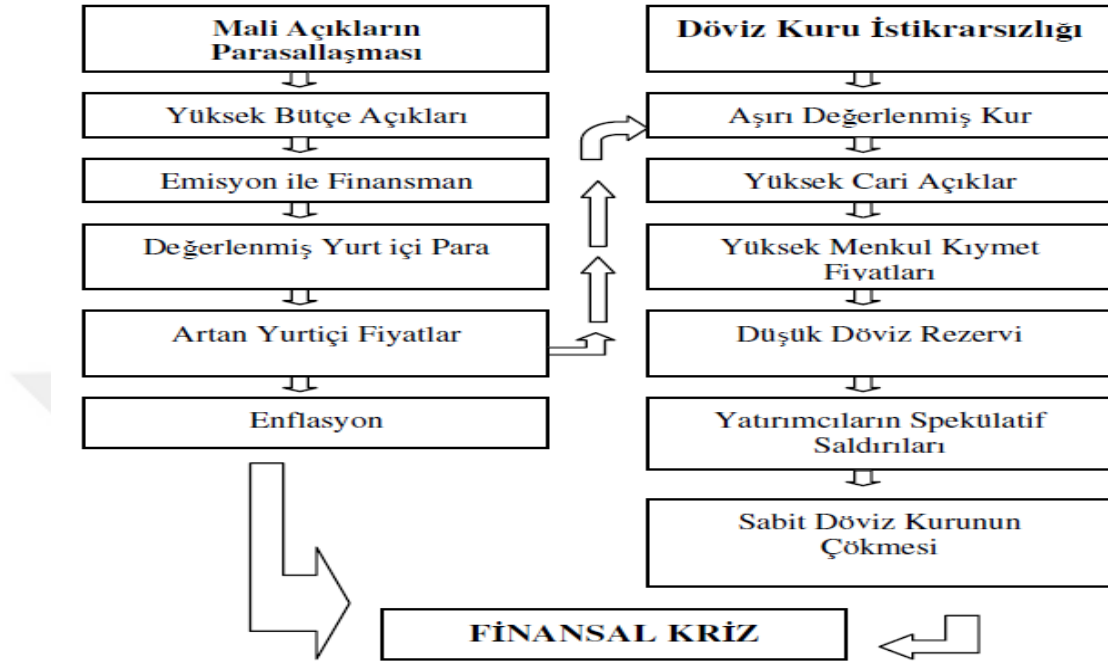
Paul Krugman'ın ifade ettiği Birinci Nesil Kriz Modeli ile açıklanan ekonomik krizlerin merkezinde hatırı sayılır oranda bir mali genişlemeden bahsedilebilir. Bu genişlemenin dışında denetimde zayıflık, gizli ve açık olan mevduat garantileri ve banka sektöründe bulunan şeffaflık yoksunluğu gibi durumlara da rastlanmaktadır. Bu durum aleyhinde, krizlerin yüksek değer elde eden kur değerlerine ve düşük orandaki ihracat rakamlarına da sebep olduğu söylenebilir (Kaminsky ve Reinhart, 1998: 444).

Birinci Nesil Kriz modeline göre, sabit döviz kuru rejimi çokça öngörülmektedir. Bu öngörü sonucunda ise para talebinde oluşan artışın fazlasıyla üzerinde meydana gelen yurtiçi kredi artışları neticesinde krizlerin yaşandığı söylenebilir. Sabit döviz kuru bir bakıma da ekonomik krizler karşısında nominal bir çıpa görevi üstlenebilir. Nihayetinde, Feldstein'in düşüncesine göre sabit döviz kuru denilen metot, fiyat istikrarı konusunda yardımcı, uluslararası sermaye bakımından teşvik edici ve döviz kurunda oluşan oynaklığı ortadan kaldırma amacı güden ve bu amaç doğrultusunda faiz oranlarını düşük tutan bir araç niteliğindedir. Kimi zaman finansal istikrarı sağlarken kimi zaman da bu istikrarı bozucu etkiler doğurabilir (Şimşek, 2008: 183-208).

Krugman'a göre Birinci Nesil Kriz Modeli üzerinde elde edilen gelişmeye mali açıklardaki artış neden olmakta ve bu artış dış yatırımcıyı huzursuz eden devalüasyon gibi bir sonucu doğurmaktadır. Aynı zamanda döviz kurları üzerindeki istikrarsızlık durumu ve mali açıklardaki parasallaşma durumu ekonomik krizleri beraberinde getirebilmektedir.

Bütçede oluşan yüksek miktardaki açığı finanse etmek amacıyla para basma kararı verilmesi yerli para üzerinde bir değer kaybı oluşturup yurtiçi fiyatlarda hızlı bir yükselişe ve dolayısıyla enflasyona sebep olabilmektedir. Meydana gelen enflasyon ise, döviz kurunun aşırı değer elde etmesine ve buna bağlı olarak da cari açıkların artışına yol açabilecektir. Menkul kıymetlerin uyguladığı fiyatlarda oluşan aşırı artış,

bunun sebep olduğu döviz rezervlerinin azalması sonucu bu kaybı ortadan kaldırmayı arzulayan yatırımcılar, spekülasyon saldırıları oluşturup sabit döviz kuru rejiminde çöküş oluşturduğu dikkate alınmaktadır (Krugman, 1979:317).

Şekil 2.1’de mali açıklar ve finansal kriz ilişkisi detaylı olarak gösterilmiştir.

Şekil 2.1: Mali Açıklar ve Finansal Kriz İlişkisi

Kaynak: (Şimşek, 2008:183-208).

Krugman(1979)’ın görüşüne göre genişletici maliye ve para politikaları sonucunda, yurtiçi parada oluşan değer artışı, bununla beraber cari açıktaki artış ve uluslararası rezervlerdeki azalma ile devalüasyon kaçınılmaz bir son oluşturmaktadır (Krugman, 1979: 317).

2.2.2. İkinci nesil kriz modelleri

Babic ve Zigman’ın 2001’de yapmış oldukları çalışmaya göre İkinci nesil kriz modelleri 3 nedenden dolayıdır. Bu nedenleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Babic ve Zigman, 2001);

- 1) Sürü psikolojisine bağlı bir şekilde sergilenen davranış
- 2) Tutarlı bir şekilde kendi kendini besleyen beklenti,
- 3) Bulaşma.

Bahsi geçen maddeler için Şu açıklamayı yapabiliriz; mali taleplerin yüksekliği ve bu taleplerin sürekli halde göstermiŐ olduğu artış, bu nedenlerden ilki olarak kabul edilebilir. Diğer lke ekonomileri adına verilen yanlış kararlar ve işleyişlerin bazen bilinçli bazen de anlık bir refleks Şeklinde uygulanmasını özetle açıklamak gerekirse sürü psikolojisi ile hareket etmek denilebilir. Sonuncusu ise, krizin bir ülkeden diğerine aynı bir virüs gibi bulaŐmasıdır. Bunun taŐımacılıęı ise ülkelerin birbirleri ile gerçekleştirdikleri uluslararası ticaret aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Başka bir deyişle ifade etmek gerekirse, başlıca ekonomik göstergelerde önemli boyutlarda tahribatlar oluŐmasa da ikinci nesil modeller için Şöyle tanımlanmıŐtır; aslında var olmayan fakat temenni edilen politika deęiŐimlerine katılımın ardından oluşan spekülatif oynamalar krize yol açmaktadır. Her ne kadar kriz için zayıf makroekonomik göstergelere gerek duyulsa da yeterli oranda etki gösterememektedir. Ancak bu modelde, analizler için bir temel ortaya koyan beklentilerde oluşan deęiŐimlerde, sebep olan faktör ya da faktörlerin ne olduğu hakkında bir açıklık olmadığı gibi, buna için herhangi bir açıklama da yapamamaktadırlar (Pesentivve Tille, 2000).

2.2.3.nc nesil modeller

Yaratılan kriz modellerinden hiçbirinin bir açıklık getiremediği Meksika ve Asya krizlerinden dolayı, 1997 senesinde Krugman, nc nesil modelleri ortaya koymuştur. Döviz kurlarından herhangi birine açıktan saldırı yapılması durumunda, kurun gerçek değeri alt seviyelere gerileyerek rekabet etme direncini arttırır, ikinci bir ülkenin dış ticaretinde açık meydana gelmesinde ve ülkede Merkez Bankasındaki rezervlerdeki miktarın dŐŐsnde rol oynar (Eichengreen vd, 1996:12).

Oluşan bu durumla, krizlerde bulaşıcılık faktörünü ortaya koyan nc Nesil Modellerin altı çizilmektedir. Krizin etkin nedeninin finansal piyasalardaki eksikliklere bağlandığı nc Nesil Modeller, iki bozulmadan birini kaynak alırlar; asimetrik bilgi ya da sözleŐmelerin uygulanmasında ortaya çıkan aksamalar veya devlet garantisinin oluşu gibi yanlış politikalar dır (YavaŐ, 2007: 28).

nc nesil modeller özellikle finans ve banka piyasalarında meydana gelen problemlere odaklanmış, Krugman 1998'de bu problemlerin ortadan kaldırılması için, menkul kıymetler piyasası içindeki yatırımların patlaması ve bunun ortaya çıkartmıŐ olduğu etkiler hakkında bir çalışma gerçekleştirmiştir. nc Nesil

Modeller tam olarak, sermayelerdeki giriş çıkışların serbest, hareketliliklerin ise oldukça fazla olduğu sektörlerdeki büyüme modelini temel almaktadır (Çeviş, 2005:48).

Krizlerdeki bulaşıcılık üç şekilde belirtilmiştir; İlk olarak, uluslararası büyük hacimli finans şirketlerinin, ülkeler arasında borç verme konusunda yaşadığı daralmalar esnasında oluşan finansal bağlantılar göze çarpmaktadır. İkincisi ise reel bağımlılıktır. Bu, ülkelerin birbirleriyle olan ticari ortaklıkları ya da üçüncü piyasalarda ortaya koydukları davranış biçimleri ile ortaya çıkar. Son olarak belirtilmesi gereken durum ise, dünyaya açılan piyasalarda, ortak yatırım arzusundaki artışının oluşturduğu değişimler ve borcu olan ülkelere dair kredi yeterlilik oranının yatırımcı eliyle düşürülmesi olacaktır (Erdoğan, 2006:42).

2.2.4. Dışsal faktörlere vurgu yapan modeller

Dışsal faktörlerin belirleyiciliği, gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen krizlerde oldukça etkili bir sebeptir. Bu etkenler; küreselleşmek, dış ticaret, sanayileşmenin yoğun olduğu ülkelerde yaşanan mühim ekonomik gelişmeler ve sermaye piyasalarının bütünleşmesinde yaşanan artış olarak gösterilmektedir (Yay, 2001:1241).

Sanayileşmiş ülkelerde faiz oranlarındaki ani artışlar banka ve şirketlerin maliyetlerini arttırarak, dış finansman akışını küçültebilmekte, bununla birlikte bu orandaki düşüşler ise sermaye akışını daha farklı etkileyerek bu hareketliliği gelişmekte olan ekonomilere çevirebilmektedir. Asya'da 1997-98 krizindeki ana nedeninin bu müşterek faktörler vasıtasıyla meydana geldiğini açıkça belirtildiği ve bu krizin banka finans sektöründe oluştuğunu gösteren birçok çalışma ortaya konmuştur. Bu çalışmalarda, 90'lardaki krizlerin ana faktörü olarak serbest sermaye akımları gösterilmiştir. Bunlara göre, gizli mevduat sigortası, makro ve mikroekonomideki noksanlıklar, kamu güvencesi ve sağlıklı işlemeyen bankacılık sistemi finansal serbestliğin oluşmasındaki etken olarak gösterilerek, aşırı miktarda borçlanma meydana getirip, büyük krizlere yol açmaktadır (Yay, 2001:1239).

2.3. Tarihsel Süreçte Finansal Krizler

Krizler üç şekilde sınıflandırılır; Ekonomik krizler, sermaye krizleri ve mali krizler. Finansal alanda baş gösteren krizlerin aynı konumda kalmayıp reel sektöre

kaymasından dolayı dünyada başlayan kriz küresel ekonomik kriz olarak adlandırılmaktadır. Artık tüm ekonomiler bütünleşmiş halde olduğundan dolayı tek bir ulusal ekonomide oluşan krizin etkilerine dünyadaki bütün ülkelerin ekonomilerinde karşılaşmak mümkündür (Yıldırım, 2010:47). Krizler genellikle gelişmiş ülkelere başlayarak, en büyük zararı gelişmekte olan ülkelere vererek devam etmektedir.

Kriz gelişmiş ülkelere ve hemen ardından da en büyük hasarı verdiği gelişmekte olan ülkelere sıçrayarak devam eder. İlk ekonomik kriz 1929 yılında gerçekleşir, ardından 70 ve 80'li yıllarda bu krizler devam eder. Özellikle 90'lardan günümüze kadar çok önemli ekonomik krizler meydana gelmiştir (Yıldırım, 2010: 47). Bu krizler; 1994 ve 1995 Meksika krizi, 1997 Güneydoğu Asya krizi, 1998 Rusya krizi, 1999 Arjantin krizi, 2007 yılında başlayan ve hala devam eden Mortgage krizidir.

İktisadi hayatta Büyük Buhran sonrası dönemde neden olduğu hareketlenmelerle piyasalara etki ölçeği en büyük olan Küresel Mali Kriz 2008 yılında gerçekleşmiştir. Büyük Buhran'da olduğu gibi 2008 krizinde de global çapta bir etkiye neden olduğu görülür. Ülkeler bazında ise krizin etkilerini gelişme evresindeki ülkeler daha çok hissetmiş ve gelişmiş ülke ekonomileri krizin yarattığı sonuçları bu ülkelerin üzerine yıkmıştır (Yıldırım, 2010:47). Dünya çapında yaşanan krizlerin yanı sıra, Türkiye'de iç krizler de yaşanmıştır. Türkiye'de son 20 yılda yaşanan ekonomik krizleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Nisan 1994 krizi,
- Kasım 2000 krizi,
- Şubat 2001 krizi,
- 2007 yılı Ağustos ayında başlayan küresel çaplı Mortgage krizidir.

İMKB bileşik fiyat endeksi değerlendirmelerini baz alarak 2008 Mortgage krizinin yıl sonunda menkul kıymetlerdeki değer kaybının %38'i bulan bir düşüşe nesne olduğu görünür (Yıldırım, 2010: 47).

1980'de Latin Amerika'da bir takım gelişmelerin piyasada neden olduğu finansal süreçler ödemeler dengesi krizleri üzerine bir çok farklı argümanın üretilerek tartışmaları arttırmıştır. Bu argümanların bazılarının üretilmelerinde iki temel bakış açısından yola çıkılmıştır. İlk yaklaşım Krugman'ın kaynaklarından elde edildiği üzere, kamusal açıkları kapatmak için para basmak piyasada yüksek miktarda kredi

genişlemesi yaratmakta ve buna bağlı olarak sabit kur rejimi çökmektedir. İkinci tip yaklaşımda ise (Obstfeld, 1986), sabit kurun korunma maliyeti sabit kurdan vazgeçmeye oranla daha maliyetli bir tabloya neden olduğu tezinden hareketle piyadaki spekülasyon durumları yerli paranın dezavantajlı konuma düşeceği ve devalüasyona girişin daha hızlı olacağı sonucuna varılmaktadır. Burda belirtmek istenen krizin makro büyüklere ek olarak finans piyasalarındaki çöküşe ortaya çıkacağıdır (Erdem, 2012: 60-96).

Krizlerin bulaşması üzerine yaptığı çalışmalarla ön plana çıkan Fratzscher 1987 Tayland krizi ve 1994-95 Meksika krizini ele almıştır. Krizlerin bulaşma nedenlerinin krizin meydana geldiği ülkedeki iktisadi temellerin yetersiz oluşuyla mı yoksa spekülasyonun piyasadaki davranışları etkileyerek yatırımcıların bölgesel olarak kayıp yaşama korkusuyla hareket alanlarını kısıtlamalarıyla mı ilgili olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Bu analizin sonucunda temel makro göstergelerin kriz bulaşmasına neden olduğuyla ilgili çok fazla tespit bulunamamıştır. Latin Amerika krizi incelendiğinde piyasa etkenleri olarak aşırı değerlenen döviz kuru ve yükselen cari açık dikkat çekmektedir. Asya Krizinde ise sermaye alımlarının tersine dönmesiyle ve Meksika ve Tayland ile entegrasyon oluşturulması ülkelerin piyasası çökme noktasına gelmiştir. Asya krizi içeriğinde ülke ekonomilerinin birbirleriyle entegrasyonu ve kredi genişlemelerini barındırmasıyla yaşanmıştır diyebiliriz (Fratzscher, 1998).

Banka ve para krizleri gibi finans bazlı krizlerin piyasada karşılıklı etki gücünü inceleyip krizlerin şiddetinin ne seyirde olduğunu Diaz-Alejandro (1985) ve Kaminsky ve Reinhart (1999) ile Goldstein vd. (2000) çalışmalarında görmekteyiz. Güçlü bir sektörün öncüsü olan bankacılık faaliyetlerinde görülen eksiklikler ve bankaya hücum banka krizlerini tetikleyerek bankaların kapanmasına, para krizleri ise ulusal paraya olan güvenin azalmasıyla dövize yönelme ile ulusal para cinsinin değer kaybetmesine yol açmaktadır (Erdem, 2012: 60-96).

Ulusal boyutu aşım uluslararası yayılım gösteren finansal krizler Meksika krizindeki “tekila etkisi” ve Asya krizindeki “bulaşma” etkisi analizlerinde incelenmiş ve tartışma konusu olmuştur. Miller ise çalışma alanına banka ve ödemeler dengesi krizlerinin yanısıra banka krizlerinin yayılımının para krizlerine neden olabilecek şekilde başka ülkelere nasıl yansıdığını açıklamıştır. Sınırları kaldıran bu kriz dalgasını “ikili kan kaybı” (double drain) şeklinde görerek açıklamaya çalışmaktadır.

Burdan yola çıkarak para ve banka krizleri ile finansal bazlı krizlerin uluslararası geçişkenliği aynı çatı altına alınmıştır. Miller finans kuruluşların kredi verilmesinde borç alan aktörün finansal durumunu göz önünde bulundurması ve borç alanın da karar sürecini iyi yöneterek adımını finansal durumuna göre atması gerektiği üzerinde durmaktadır. Piyasaların uluslararasılaşması ve ekonomilerin entegrasyonun artması ile ülkelerin finansal yapılarında ulusal boyutun dışında etkiler ortaya çıkmaktadır (Erdem, 2012: 60-96).

İlk etkisini ABD’de gösterip ulusal sınırları aşip küresel bir boyut alan 2008 krizinin en temel nedeni olarak tarihte yaşanmış en büyük gayrimenkul ve kredi balonu görünmektedir. Mortgage krizi olarak piyasaya giren bu kriz ilerleyerek likidite krizine dönüşmüştür (Alantar, 2008: 1).

Kriz olarak alabileceğimiz “Hollanda Hastalığı” ise sektörde ticareti destekleyen malların üretimini gerçekleştiren aktörlerin kimileri yapılan üretimde daha yüksek oranda yer alabilirken kimileri daha dar bir çerçevede yer alabilmektedir. Bu durum da kazanç sağlayan sektör ile küçülen sektörün aynı çatı altında gerçekleştiğini göstermektedir (Corden and Neary, 1982:825). Hollanda Hastalığına getirilen bir başka açıklama ise “bir enerji kaynağı keşfinin imalat sanayiinde yol açtığı üretim düşüşü” şeklindedir (Yıldırım Mızrak, 1999: 54).

Hollanda Hastalığı modelinde piyasada avantajlı konumda olan enerji ve sanayi sektörleri dışa dönük olup uluslararası çapta faaliyet göstermeleri ve ürünlerinde de dünya fiyatlarını baz almalarından dolayı kazançlı duruma geçtikleri düşünülmüştür. Bu dışa dönük özellikteki kazanç sağlayan sektörlerin küçük piyasalara etkisi reel döviz kurunda anahtar konumundadır. Reel döviz kurunu ticarete konu olan mal fiyatlarının ticarete konusu olmayan mal fiyatlarına göre nispi fiyatıdır diye açıklayabiliriz. Kısaca reel döviz kuru modelini çıkarırken ticarete konusu olmayan hizmet sektörü gibi bir eklemenin yapılması gerekmektedir (Yıldırım Mızrak ve Gurbanov, 2013:4).

Hollanda Hastalığı modelinden yola çıkarak ekonomiyi 3 sektör bazında değerlendiren Sachs ve Werner; ticaret içinde varlık gösteren doğal kaynaklar sektörü, imalat sanayi sektörü ve son olarak modele dâhil edilen ticari faaliyetlerin dışında kalan bir sektör seçerek çalışmalarını yapmışlardır. Bu modelde doğal kaynaklarda bir artış olduğunda ticaret dışı sektör hareketlenerek taleplerde artış meydana gelmektedir. Bu

da emek ve sermayenin sektördeki üretim sürecinde yer alma oranlarında düşüşe neden olur. Şöyle ki, artan doğal kaynaklar sağladığı hammadde ile üretimi de doğru orantılı olarak artırır ve sektör doğal kaynak yoğunluklu bir hal alır. Bunun sonucunda da doğal kaynak bazlı üretim ve ihracat yükselirken imalat sanayisinde aynı oranda bir yükselme yaşanmamaktadır (Sachs ve Warner, 1995; Bal, 2011: 97). İmalat sanayindeki ihracat düşüşü üretim fazlalığına neden olmaktadır ve buna dayanarak da inşaat sektörünün yaşadığı durumu Hollanda Hastalığı'na dâhil etmek mümkündür.

2.4. Krizlerin Çıkış Nedenleri

Krizlerle ilgili farklı dönemlerde farklı incelemeler analizler yapılmış ve farklı görüşler elde edilmiştir. En önemli nedenler biri dönemde yaşanan likidite bolluğudur diyebiliriz. Likidite bolluğunun finansal piyasalarda neden olduğu kriz anlamında 2008 krizinin 2000-2006 döneminde yaşadığı durumu örnek gösterebiliriz. Bu şekilde artış gösteren likidite karlı yatırımlara aktarılmış ve bankacılık sektörü ise bu durumdan zararlı çıkmıştır. Bankacılık sistemini zarara uğratan işlemlerden konut için alınan krediler en önemli etkileri yaratmıştır. Bu etkilerin krizi tetikleyecek düzeyde yoğun olmasına bankaların kredileri verirken kişilerin mal varlıklarına ve gelir durumlarının düzenli olup olmaması gibi kriterleri önemsememeleri neden olmuştur. Kamuoyunda NINJA (No income, no job, no asset) kredileri olarak adı geçen bu kredi uygulamaları varlık piyasasını hareketlendirmiş ve özellikle konut değerlenmesine ivme kazandırmıştır.

Güvencesiz verilen kredilerin ödenmesindeki sıkıntılar bankaların portföyüne yüksek miktarda hacizli konut şeklinde yansımıştır. Hacizli konutları tekrardan piyasaya süren bankalar konut sayılarını arttırarak fiyatların aşağılara çekilmesine neden olmuşlardır. Konutların kaybettiği değer neticesinde bazı konut kredisi müşterilerinin evinin piyasa değeri kalan kredi ödemelerinin bugünkü değerinden az olduğu görülür (Afşar, 2011: 150-151).

Piyasalar arasındaki şeffaflığın eksik kalması krizleri doğuran bir diğer nedendir. Gelişmiş ülkelerde finans piyasasında nerdeyse her işlem ayrı bir finansal kuruluş veya finans aracı kullanılmaktadır. Bu finansal içerikli kurum ve kuruluşlar sektörde birbirlerinden ayrı düşünülemez düzeyde ilişkilidir. Piyasada var olan asimetrik

bilgiye değinmek gerekirse, sektörle ilgili bir bilgiyi firmalar, yatırımcılar ve diğer farklı aktörlerin aynı zamanda elde edememesiyle açıklayabiliriz. Bu bağlamda “insidertrading” asimetrik bilgi olarak adlandırılır. Yapılan araştırmalar finansal krizin tetikleyicilerinden olan şeffaflığın eksikliğinin ters yönlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Şeffaflık oranındaki azalma finansal krizleri doğurduğu gibi artmanın da krizleri daha aza çektiği kabul edilmektedir (Alantar, 2008:3).

Bir başka krizi tetikleme odağı olarak derecelendirme kuruluşlarının gerekli uygulamalarda zaman ve yeterlilik kıstaslarını yerine getirmede eksik kalmalarından bahsedilmektedir (Korkmaz ve Tan, 2011:114).

2.5. Finansal Krizlerin Belirtileri ve Etkileri

Ekonomide makro ve mikro kaynaklı farklı dönemlerde finansal sarsıntılar yaşanmıştır. Bu nedenler içerisinde finansal kaynaklı olanlar dışa açılımların artmasıyla ve döviz kurundaki sabitlenmesiyle ulusal paranın değer kaybetmesidir (Alkan, 2003:155).

Finansal krizlerin yaşanacağına yönelik ön belirtiler, reel kurda artan değerlenme, Merkez Bankasının para arzı uluslararası rezervlere olan oranında ve GSMH'daki cari açıkların oranının yükselmesi sayılabilir (Eren ve Süslü, 2001:662).

Cari açıklarda meydana gelen artış, piyasadaki sektörel büyümelere ve karlılığın artmasına, mal piyasasında meydana gelen artış hızına, fiyatların yükselmesiyle veya düşmesiyle enflasyonda meydana gelen dalgalanmalara, ithalattaki artışa ve kurdaki reel değerlerdeki artışla açıklanabilmektedir (Orhan, 2006:155).

Döviz kurunun oluşması ile ilişkilendirilebilecek cari işlemler hesabı mevcut durumuna göre farklı etkilere neden olabilmektedir. Cari işlemlerde meydana gelebilecek bir açık milli hasılaya etki etme oranına göre ve döviz fiyatları oluşurken dengesizlikle karşılaşılması iktisadi hayatta istikrarı bozucu bir etkiye neden olarak ülkede kriz ortamını yaratabilmektedir (Cansen, 2010).

2.5.1. Piyasa faiz ortamı üzerine etkileri

Piyasalardaki denge sadece ulusal düzeyde değil uluslararası arenayı içine alarak sağlanmalıdır. Ekonomik faaliyete göre denge noktası bulunurken önemli bir değişken olarak faiz değeri dikkate alınmaktadır (Ertuna, 2001:7).

Döviz kuru dışardan para hareketlerine açık ve kırılğan yapıda olan ülkelerin bu duruma gelmesi yerel döviz rezervlerinin para hareketli odaklı oluşmasıyla ilgilidir. Bu para hareketlerinin sürecini ise faiz oranları etkilemektedir. Krizin başladığı ve yayıldığı dönemde ilk olarak faizlerdeki artış aynı oranda insanları tasarrufa yeterli oranda itmekte ve enflasyonun yükselmesiyle aynı doğrultuda maliyetler de artışa geçmektedir.

Enflasyonun yükseldiği dönemlerde yapılan müdahalelerden olan faizlerin de yükseltilmesi sektörde yatırım ve ticarete olan ilgiyi olumsuz etkileyerek azaltmakta ya da farklı pazarlara kaydırmaktadır. Bu durum ülke ekonomisinin zayıflamasına neden olan kamu giderlerinin bütçe dengesini bozacak düzeyde artmasıyla açıklanmaktadır (Göktaş, 2000:272).

Enflasyonu önleme çabasıyla faizlerin yükseltilmesi ardı sıra bütçe açıklarının kapatılması için borçlanmalara neden olmakta ve bu durumda ekonomik iç borç, piyasada faiz ortamında rekabet gösterebilmek için faizleri ve hazineye düşen finansman maliyetlerini tekrardan yükseltmektedir. Birbirleriyle zincirleme şekilde bu yaşananlar krizi daha kötü bir noktaya sürüklemekte, sermaye maliyetlerini arttırmakta, kredi alım gücünü düşürmekte, kazançların düşmesiyle karlılığı ve dönem şartları altında fiyatlarda yaşanan artışla tüketim mallarına talebi azaltmaktadır. Krizin getirdiği ekonomik hayattaki bu tablo istihdamı da zorlaştırmakta ve önemli bir sorun olarak işsizlik ortaya çıkmaktadır (Arslan, 2006: 8).

2.5.2. Ödemeler dengesi üzerine etkileri

Finansal içerikli krizler cari açıkların artmasıyla ödemeler dengesini bozucu etki yapmaktadır. Bu ödemeler dengesini bozan cari açıklarda artışı parasal girişlerle açıklayabiliriz (Kepenek, 2000:216).

Ekonomik olarak devlet elinin daha çok hissedildiği gelişmekte olan ülkelerde ise kriz, artan kamusal harcamalarla bütçeyi sıkıntılı bir duruma sokmakta ve finansal destek bulmak zorlaştırmaktadır (Dornbusch/Fischer, 1979:451).

Türkiye ekonomisine baktığımızda 1980'de kamusal alanda yapılan faaliyet harcamalarıyla finansmanda meydana gelen yetersizlikler ödeme krizlerine ve yüksek enflasyon oranlarına neden olmuştur (Ulutürk, 2001:132).

Ekonomideki reel faiz oranları, reel ücretler, döviz kurundaki hareketlenmeler ödemeler dengesinde açık meydana gelmesiyle olumsuz bir tabloya neden olmaktadır (Özker, 2000:109).

Makroekonomik faaliyetlere de yansıyan ödemeler dengesindeki aksaklıklar döviz piyasasındaki istikrarsızlığa ve ulusal paranın alım gücünün düşmesiyle finans sektörünü durgunlaşmasına neden olmaktadır. Tablo 1 analiz edildiğinde, 1994 ve 2001 senelerinde sermaye faaliyetleri sadece -42,5 milyar dolar, 1999 yılında ise 49,3 milyar dolar olmuş ve 2000 yılı sonlarına doğru iyileşme durumuna geçip 96 milyar dolar olmuştur. 2001 yılında ise -14 milyar dolar civarına indiği kriz dönemini yaşamıştır.

2.5.3. Tüketim harcamaları üzerine etkileri

Krizin etkilerinin finansal boyutu ekonomik hayata yansımalarıyla tüketimde de düşüşe neden olmuştur. Kriz döneminde yükselen faiz oranlarının seyri kredili mallarda pahalılığın artmasıyla azalır ve kredi borçlarının geri ödenmesi aksayarak fiyatların artıp taleplerin düştüğü ekonomik darboğaz ortamında tüketim azalmaktadır. Tüketimin düşmesi piyasada ürünlerin satılmasında sorunlu bir süreci doğurur ve üretimde dışardan elde edilen girdilerde maliyetlerin yüksek seyri ve borçlanmada da maliyetlerin yükü ile üretim kısma veya durma noktasına gelebilmektedir. Bu bağlamda piyasada istihdamı karşılama gücü yetersizliği ve kapasite küçültme gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Savoie, 1997:15-18).

2.5.4.Borsa üzerine etkileri

Makro ekonomik uygulamalar, bankacılık sektöründeki krizler ve ani gelişen siyasi-ekonomik hareketlilikler uluslararası sermaye piyasası üzerinde yoğun etkili hususlardır. Dış desteklerle finansal girişler ulusal parada değerlendirilen yaratırken aynı doğrultuda dış piyasalara açılma uluslararası yaşanan gelişmelerin etkisinin yerel düzeyde daha şiddetli hissedilmesine ve krizlere neden olmaktadır. Yapılan portföy yatırımları, döviz kurları ve menkul kıymet fiyatları arasındaki etkileşim düzensiz seyreden döviz kurları, menkul kıymet fiyatları ve portföy yatırımları ile birbirine senkronize edilmekte ve karşılıklı etkileşimle finansal krizler aşırı dalgalanmalar yaşamaktadır. Bu dalgalanmaların yaşandığı dönemde döviz rezervleri ödemeler dengesinde yaşanan krizleri en başa da döndürebilmektedir. Bu bağlamda borsada

yatırım amacıyla kullanılan kaynaklara talep azalır, milli hâsıla cari açık karşısında aşağı noktalara çekilir ve faizlerin oranı yükselince satın alma gücü azalır (Kavas, 2019).

Borsa piyasası ülke ekonomisinin yaşadığı krizlerden yüksek oranda etkilenmekte ve bunun nedeni gelişmekte olan ülkelerde daha belirsiz olmaktadır. Menkul kıymet borsalarının kriz döneminde değişkenlik gösteren birimi daha çok faiz oranlarıdır. Kriz oluşmadan yükselmeye başlayan faiz oranları belli dönemlerde belirsiz bir hal almalarıyla menkul kıymetler borsasında rol alan aktörler tarafından güvensiz görülmekte ve bu da fonların piyasadan çekilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle de işlem hacmi azalan borsa piyasasında kısa dönemi kapsayan faizler tercih edilmektedir (Arslan, 2006:8).

2.6. Uluslararası Tedbirler

Güvensiz piyasa koşullarının hâkim olduğu düzensiz ortamlarla krizin yaşanadığı hallerde firmalar üretim miktarlarını azaltırken yapılan mevcut borçlarını ödemekte zorlanmalarıyla yatırım süreçlerini yavaşlatırlar. Bu kriz döneminde teşvikler ve desteklerle sağlanmaya çalışılan ilerleme atılımları krizin olmadığı dönemlere kıyasla aynı etkiye ve yayılıma sahip olmamaktadır.

Günümüzde meydana gelen krizlerin etkilerini kaybetmeden ulusal sınırları aşmasında yeni yatırım ve girişim faaliyetlerinin az kalması ve firmaların üretimi kendi kararlarıyla azaltmalarıyla yakından ilgilidir. İşsizlik gibi toplumsal yapıda büyük bir sıkıntı yaratan bu durum her ne kadar kriz ortamında yeterli beklentiye karşılama da teşvik yapılmasını gerekli kılmaktadır. Kriz ortamını iyileştirme çalışmaları kapsamında yapılan teşviklerde girişimcilere bu anlamda risklerini en aza indirgeyecek şekilde yaklaşılmalı, yeni atılımlara ekstra önem verilmesi ve üretimin artırılması için mevcut imkânların gözden geçirilmesi gibi farklılaştırılmış teşviklere ihtiyaç duyulmaktadır (Karakurt, 2010: 143-164).

Diaz-Alejandro'nun 1985 yılındaki ve Kaminsky ve Reinhart'ın yılındaki 1999 ile Goldstein ve arkadaşlarının 2000 yılındaki yapmış oldukları çalışmalarda üzerinde durulan bir diğer konu, banka ve para krizlerinin karşılıklı etkileşimi yani ikiz krizlerdir. Ayrıca bu durumun krizlerin daha ağır seyretmesine neden olup olmadığı incelenmektedir. Banka krizleri genellikle bankaya hücum veya bankaların açık

pozisyonları nedeniyle ortaya çıkan ve bankaların kapanması ile sonuçlanan krizler iken; para krizleri, ulusal paradan kaçış, dövize yönelme biçimde ortaya çıkan ve ulusal paranın değer kaybı ile sonuçlanan krizler olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Erdem, 2012: 60-96).

Özellikle Meksika yaşanan 1994-1995 krizleriyle birlikte “tekila etkisi” ve Asya krizi ile birlikte “bulaşma” etkisi tartışma konusu olmaktadır. Bu etkilerin yanı sıra tartışılmaya başlanan yepyeni bir başka sorun da, finansal krizlerin uluslararası sınırlar

arasındaki geçişkenliğidir. Miller’ın 1998 yılında yapmış olduğu çalışmada ise, banka ve ödemeler dengesi krizleri arasındaki ilişkinin nasıl olabileceği sorusuna ilave olarak, bir ülkedeki banka krizinin (para krizinin) bir diğer ülkede nasıl para krizi (banka krizi) yaratabileceğinin örneklerini sağlayarak karşılıklı sınırların nasıl bozulduğunu, “*ikili kan kaybı*” (double drain) nitelemesi altında tartışmaktadır. Bu sayede para ve banka krizleri arasındaki literatür ile finansal krizlerin uluslararası geçişkenliği ile ilgili literatür birleştirilmektedir (Erdem, 2012: 60-96).

Fratzscher’ın 1998 yılında yaptığı çalışmada ise, 1997 Tayland krizi ile 1994-1995 Meksika krizini karşılaştırmıştır. Yapmış olduğu bu çalışmada, krizlerin bulaşmasını incelemiştir. Krizlerin bulaşmasının, krizden etkilenen ülkelerdeki ekonomik temellerin zayıflığı mı yoksa finansal kayıplar korkusu içinde bölgesel piyasalardan kaçan yatırımcıların panik ve “*sürü davranışı*” ile spekülörlerin faaliyetleri tarafından mı açıklanabildiğini araştırmaktadır. Modelin sonuçları, iki krizin bulaşmasında temel makro göstergelere dayanan çok az bulgu olduğu yönündedir (Fratzscher, 1998).

Yıldırım ise 2010 yılında yapmış olduğu çalışmada, 2008 küresel ekonomik krizi ile ilgili olarak uluslararası alanda alınması gereken tedbirler ve yapılabilecekler hususunda aşağıda yer alan önerilerde bulunmuştur. Söz konusu bu önerileri olası yaşanabilecek benzer bir kriz ortamında uygulamak mümkün olabilmektedir (Yıldırım, 2010: 53-54);

- Kurulacak olan dünya merkez bankası ile bu bankaya bağlı olan ülkelerin para arzı ve dünya para hareketlerinin düzenlenmesi gereklidir.
- Gelişmekte olan ülkelerin borçları alacaklı ülkeler tarafından daha önce de bazı ülkelere uygulandığı gibi bir defaya mahsus olmak üzere silinmeli, bu

olmazsa 2009-2010 yıllarına ait dış borçlarının silinmesi gereklidir. Bir başka alternatif ise iki yıl süreyle borç ödemelerinin ertelenmesi gereklidir.

- Ekonomik krizlerde güven unsuru önemli bir yere sahiptir. Bu sebepten dolayı, güvensizliği tetikleyen uluslararası değerlendirmelerin hiçbir şekilde yapılmaması gerekmektedir (Türkkan, 2006: 91-110).

3. TARIM

Avcı-toplayıcı toplumdan tarım toplumuna geçiş sürecinin incelenmesi bize tarımın en temel tanımını vermektedir. Şöyle ki tarım; doğada hazır hâlde bulunan besine ulaşmadaki sorunlar, gelecekte öngörülemeyen nedenlerden ötürü yaşanacak açlık duygusunun şiddeti ve erişilebilecek tüm besinlerin kendi mülkiyetinde olması maksadıyla ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda hareket eden bireyin içindeki keşfetme güdüsü ile beraber “bitki ve hayvan türlerini evcilleştirmesi” (Mazoyer ve Roudar, 2010:88) olarak tanımlanabilmektedir. Gürler’e göre tarım, insanlara besin maddeleri ve ham madde sağlamak amacıyla bitkisel ve hayvansal varlıkların biyolojik üretim yeteneklerini planlı ve yönlendirilmiş bir şekilde kullanmaktır (Gürler, 2012:1).

Modern tanım olarak tarım “bitkisel ve hayvansal kökenli ürünler üretmenin yanı sıra, bu ürünlerin işlenmesi, ürünlerin üretim aşamasında kullanılacak üretim girdilerinin sağlanması ve satışı gibi birbirini izleyen faaliyetler dizininin tamamıdır.” (Direk, 2012:16). Evrim süreci ile ilişkilendirecek olursak insanın içindeki keşfetme güdüsünün insanı ve doğayı getirdiği nokta, salt ürün ehlileştirilmesiyle yetinilmemiş olup aynı zamanda ürünün geliştirilmesi, araç olarak kullanılması ve doğanın dönüştürülmesi olarak görülmektedir.

3.1. Tarım Çeşitleri

Tarımı Konvansiyonel (Geleneksel) ve Hassas Uygulamalı olmak üzere iki başlıkta incelemek mümkündür. Bu bölümde Konvansiyonel (Geleneksel) ve Hassas Uygulamalı tarımın yanı sıra İyi Tarım, Kalıcı Tarım, Biyodinamik Tarım ve doğal tarım konularına da değinilecektir.

3.1.1. Konvansiyonel tarım

Literatürde geleneksel ya da klasik tarım olarak da ifade edilen konvansiyonel tarım, geleneksel yollarla geçmişten gelen bilgi birikimi ve deneyimlerle, güncel bilgiler çerçevesinde tarımsal faaliyetten maksimum çıktı elde etmek amacıyla herhangi bir

standart olmaksızın gerçekleştirilen tarımsal faaliyettir. Erzincanlı'ya göre konvansiyonel tarım, içerisinde bulunulan zamana kadar, bilimcilerin tarımsal üretim için bulduğu ulaşılabilir teknolojiyi kullanarak birim alandan en yüksek gelirin elde edilmeye çalışıldığı tarım biçimidir (Erzincanlı, 2013:27).

Bu yöntemin beraberinde getirdiği başka bir sonuç ise tarımda tek tip üründür. Örneğin, aynı gen haritasına sahip bir domates tohumunun farklı coğrafyalarda kullanılarak bir monokültür yaratılması. Bunun uzun vadedeki sakıncası ise her geçen gün evrimleşen coğrafya ile eş güdümlü olarak tohumların doğa şartlarına ayak uyduramamasını beraberinde getirmesidir. Bu da zamanla o tohumun verimsizleşmesi anlamına gelmektedir (Polat, 2016:7)

3.1.2. Hassas uygulamalı tarım

Erzincanlı bu kavramı “Hassas tarımda her bitkinin, her hayvanın, yani üretim materyali olarak kullanılan her canlının teknolojinin elverdiği ölçüdeki tüm ihtiyaçları bilinir ve bu ihtiyaçlar her birey özelinde olabildiğince en üst düzey teknolojik imkânlarla karşılanmaya çalışılır.” şeklinde ifade edilmektedir (Erzincanlı, 2013:29).

Polat'a göre ise; Kültüre edilen bitki veya hayvanın belirlenen gereksinimi ile örtüşen miktarda tarımsal kimyasallar, gübre, ilaç, su gibi girdilerin kullanılmasıdır. Bu sayede kontrolsüz kimyasal kullanımını önleyerek doğa, temiz su kaynakları ve aynı zamanda tüketici sağlığı geleneksel tarıma nispeten göz önünde bulundurulmaktadır (Polat, 2016:7)

3.1.3. İyi tarım uygulamaları

1990'lı yıllarda Avrupa'da bazı çevre ve tüketici örgütlerinin aldıkları ürünlerin analiz sonuçlarının basında yayınlanması sonucunda tüketici güvenini kaybetmeye başlayan Avrupa Perakendeciler Birliği (EUREP) üyesi 14 Avrupalı perakendeci bir araya gelerek entegre zararlı yönetimi (IPM), entegre ürün yönetimi (ICM), kritik kontrol noktalarında tehlike analizi (HACCP) gibi ilkelerden oluşan EUREPGAP adlı standardı yayımlamıştır (Erzincanlı, 2013:34). Ayrıca bu belge, tarımsal ürünlerin üretimindeki GAP (İyi Tarım Uygulamaları) standartlarını sunmakta, aynı zamanda bu uygulamayı takip eden üreticilerin sertifika almasını talep etmektedir (Polat, 2016:8). Türkiye'de iyi tarım uygulamasına sahip işletmelere örnek vermek

gerekirse Migros marketler zincirini vermek mümkündür. Firma mağazalarında satacağı ürünleri belirli kalite standartları çerçevesinde yetiştirip, işleyip satışı sunmaktadır.

İlgili bakanlığa göre iyi tarım uygulamalarının kapsamına bakacak olursak:

- Gıda güvenliğine yönelik tedbirler,
- Çevreyi ve toprağı korumaya yönelik tedbirler,
- Üreticilerin ve tarım işçilerinin sağlık, güvenlik ve refahına yönelik tedbirler iyi tarım uygulamalarının kapsamını oluşturmaktadır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, “İyi Tarım Uygulamaları”, 48.Baskı *Broşür+, 2006, s.1.).

3.1.4. Biyodinamik tarım

Tarım ve kültür kavramları arasındaki ilişkiyi, esasında insanoğlunun binlerce yıl uğraşı olan doğayı kullanma ve dönüştürme çabasının insan kültürünün büyük bir bölümünü kapsaması olarak açıklayabiliriz. Dolayısıyla insanın doğa ile böylesine bütünleşmesinin spiritüel bir yanının olduğunu söylemek mümkündür. Tam da bu noktada esasında ekolojik tarımdan çokta farklı olmayan biyodinamik tarım devreye girecektir. Biyodinamik tarımın temel esasları 1924 yılında Rudolf Steiner’in toprak, bitki ve hayvan sağlığındaki olumsuz gidişat ile ilgili olan bir grup çiftçiye verdiği kurslar neticesinde şekillenmiştir (Polat, 2016:9).

Biyodinamik tarımda esas olan; biyoçeşitlilik, birlikte ekim, kendi kendine yetebilirlik noktasında çeşitli preparatlar kullanılarak inorganik kimyasallardan arındırılmış bir şekilde ve tüm faaliyetlerin doğru “zamanda” yapılması gerektiğidir. Erzincanlı’ya göre “biyodinamik tarımda bir çiftlik; içerisindeki bitkiler, hayvanlar, insanlar, toprak ve mikroorganizmalarla birlikte bütüncül bir yapı olarak görülür.” (Erzincanlı, 2013:69). Buradan anlaşılan; bu yöntem, doğanın kendi içerisinde bir bütün olduğu ve bu bütüne insanın da tüm doğallığıyla dâhil olması neticesinde ortaya çıkmaktadır.

3.1.5. Kalıcı tarım

Kavram olarak “permanent” (kalıcı) ve “agriculture”(tarım) kelimelerinin birleşiminden oluşan “permakültür” biçiminde ifade edilmektedir. 1972 yılında öğrencisi David Holmgren ile birlikte Bill Mollison, Avustralya’nın Tanzanya

bölgesinde geliştirdikleri yöntem ve teorisinin bir rehber yayımlayarak temellerini atmıştır (Erzincanlı, 2013:70). Kalıcı tarım, endüstriyel tarımın yıkıcı etkilerinin karşısında gerek ahlaki gerekse insan, toprak, su ve sağlıklı hava noktasında bir yöntem olarak durmaktadır. Yöntemin ahlaki kaygısı, esasında tarımın sosyal yönünü ilkeleri arasına dâhil etmesinden kaynaklanmaktadır.

Permakültür, etik bağlamında temelde üç ana ilkeye dayanmaktadır. Bunlar (<http://permacultureturkey.org/nedir/>, 22.07.2015):

- Yeryüzüne Özen Gösterme: Bir sonraki neslin alternatiflerini yok etmemek üzere doğayı bir parça olarak kullanmaktan çok, doğanın bir parçası olarak yerküreye gereken saygıyı göstermeyi ifade etmektedir.
- İnsana Özen Gösterme: Tarımın yanı sıra sosyal bir bütünleşme hareketi olması sebebiyle bir arada yaşamının gerekliliği olarak birbirlerinin sınırlarını ve hakkını gözetmek, bununla beraber kendisine karşı da gereken özeni göstermek gerektiğini ifade etmektedir.
- Adil Bölüşüm (fazlanın paylaşımı, nüfus ve tüketimi sınırlama): Etkileşim hâlinde yaşamının getirmiş olduğu sorunsallardan birisi de bölüşümdür. Bunun mümkün olan en adil şekilde gerçekleşmesi de sosyal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi adına elzemdir.

3.1.6. Doğal tarım

Tarım yöntemlerinde son olarak değineceğimiz konu olan fukuoka tarımı (doğal tarım) adını yaratıcısından almaktadır. Masanobu Fukuoka tarafından keşfedilip teoriye dökülen bu yöntemde diğer ekolojik tarım yöntemlerinden farklı olarak doğaya daha az müdahale durumu söz konusudur. Fukuoka tarımında dört temel ilke söz konusudur (Fukuoka, 2006:55-56):

- Toprağı İşlememek: Yer altında bulunan canlılar, kökler kendi doğal süreci içerisinde toprağı rahatlatma işlevi görmektedir. Dolayısıyla toprağın ve diğer canlıların misyonunu insanların üstlenmesi gereksizdir.
- Kimyasal Gübre veya Hazırlanmış Kompost Kullanmamak: Toprağın ihtiyaç duyduğu besin zincirini bozmadan ve toprağı yormadan kendi hâline bırakmak gerekmektedir. Toprak, yaşam döngüsüne bağlı kalarak doğal yollardan verimliliğini koruyacaktır.

- Toprağı Sürme ya da Herbisit Kullanma Yoluyla Yabani Otları Temizlememek: Yaşam döngüsü içerisinde dengeyi sağlayan yabani otları yok etmek yerine kontrol altında tutmak gerekmektedir.
- Kimyasallara bağlı kalmamak: Kimyasallar ile toprağa müdahalenin son zamanlarda meydana getirdiği hastalıklar, doğadaki zehirli canlılar kadar büyük tehlike arz etmemektedir. Doğa kendi içerisinde o dengeyi sağlayabiliyorken insan müdahalesi ancak o dengeyi bozacaktır.

Tüm tarımsal yöntemlerin ekolojik olanlar (organik tarım, biyodinamik tarım, permakültür, doğal tarım) ve diğerleri (geleneksel tarım, hassas tarım, iyi tarım) olarak ayrılması durumunda ortaya çıkan manzara, esasında mevcut bilgileriyle insanın doğayı tek başına organize edemeyecek durumda olduğunu göstermektedir. Doğayla birlikte mücadele etmenin karşıtı olarak doğaya karşı mücadele etmek birtakım sonuçlar doğurmaktadır. Her iki durumun sonuçlarına bakıldığında ekolojik yöntemlerin sağlıklı beslenme ve sürdürülebilir tarım vadinin yanı sıra diğer yöntemlere (konvansiyonel, hassas ve iyi tarım) oranla daha düşük pazar payına sahip olduğu görülür. Diğer yöntemlerin ise tekelleşen tarımsal üretim, monokültür, hastalık kaynağı olabilen kimyasal girdiler, öngörüsüz bir gelecek vadinin karşısında geniş bir pazar payının olması dikkat çekmektedir (Polat, 2016:12-13).

3.2. Tarımsızlaşma ve Tarımda Yaşanan Sorunlar

20. yy.da köylülüğün küresel eksenindeki durumunu Hobsbawm 1994 yılında; bu yüzyılın ikinci yarısında, geçmiş dünyayla ilişkimizi sonsuza kadar koparan ve büyük dramatik sonuçları olan en önemli olayı köylülüğün ölümü olarak özetlemiştir. Ve devamında Türkiye'yi; 1980'lerin ortalarında zayıflamasına rağmen köylülüğün çoğunlukta olduğu bir kale olarak betimlemiştir (Hobsbawm,1994).

Türkiye'de köylülük için iki büyük yıkım dönemi olmuştur; 1950-1960 liberal, serbest ticaretçi yıllar ve 1980 sonrası neoliberalizm dönemidir (Köymen, 2009:26). Köylü tarımının durumuna bakacak olursak sermayenin tarıma ve üçüncü dünya köylülüğüne yönelik dünya çapındaki saldırılarına Türkiye; DB, Avrupa Birliği kanalları ve siyasi iktidarların teslimiyetleri nedeniyle maruz kalmıştır (Boratav, 2013:65).

Özelleştirme kavramı, kamuya ait iktisadi üretim birimlerinin mülkiyet ve yönetim transferlerinin ötesinde; bir iktisadi organizasyonu serbest piyasaya göre işler hale kavuşturmayı ve bu doğrultuda gereken uygulamaların yapılmasını ifade etmektedir (Orkunoglu, 2010:2).

Çiftçilerin örgütleriyle bağını koparan bu kanunla beraber Yeniden Yapılandırma Kurulları oluşturulmuş; kooperatif arsalarının satışından işçi çıkarmaya ve entegre tesislerin şirketleştirilmesinde bu kurullar yetkilendirilmiştir. 3 yıl içerisinde kooperatife ait fabrikalar şirketleştirilecektir şartı getirilmiş ve birliklere banka kurma yasağı getirilerek birlikler işlevsiz hale getirilmiştir (Aysu, 2012:17-39).

Bir diğer tarımsızlaşma nedeni ise, tarım alanlarının imara açılarak konut yapılması tarım alanlarının azalmasına neden olmaktadır. Bununla ilgili olarak yeni hükümet tedbirleri alınması gerekmektedir.

İklim değişikliği tüm dünyayı etkilemiştir. İklim değişikliği sonucunda yaşanan yağış sorunları tarımı olumsuz yönde etkilemiştir. Sel/kuraklık gibi sorunların yaşanması mahsullerin tarlada kalması gibi sorunlar yaşanmıştır. Diğer taraftan kirlilik, çoraklaşma ve erozyon gibi nedenlerden dolayı toprak verimsizleşmesi meydana gelmiştir.

Tüm bu saydığımız nedenlerden dolayı Türkiye tarımsızlaşmaya başlamıştır. Tarımsızlaşmanın sonucu olarak tarımda ithalata başvurulmuştur. Bu durum dış ticaret açığını büyütürken, ülke ekonomisini ciddi bir şekilde etkilemiştir. Ayrıca ithal ürünler yerli üretimler kadar kaliteli bulunmamıştır. Bunun sonucu olarak ülkede ekotarım gündeme gelmiştir. Ekolojik yani organik ürünler diğer tarım ürünlerinden daha lezzetli ve vitamin bakımından daha yüksektir.

3.2.1. Doğrudan yaşanan ekonomik sorunlar

Tarımsal dönüşümün niteliksel yönü değerlendirildiğinde doğa ve insan üzerindeki etkileri bağlamında gidilen sürecin olumsuz yönleri öngörülebilmektedir. Hibrit tohumlar, suni gübre, pestisit gibi inovasyonların üretim artışına olan etkisi nedeniyle kullanımlarındaki yaygınlaşma, hem insan sağlığı hem de toprak sağlığı açısından olumsuz sonuçlar yaratmaktadır (Polat, 2016).

Tarımsal faaliyet, ekonomik ve sosyal maliyetler yaratabilmektedir (Munn ve Heinke, 1989). Tarım alanında gerçekleştirilen uygulamaların ekonomik ve sosyal

maliyetleri de olabilir. Örnek olarak; üretimde kullanılan kimyasal atıklar için boşaltım alanı olarak nehirlerin seçilmesiyle nehirdeki yaşam alanı zarar görmüş olacak ve bu durumda ekonomik bir maliyet ortaya çıkmış olacaktır. Bir diğer etki için örnek vermek gerekirse bir gölden rekreasyon şeklinde yararlanan biri için ekonomik faaliyet amacıyla kirletilen ve bozulan çevresel sistem faaliyetin gerçekleşmesine engel olarak sosyal maliyeti ortaya çıkarmaktadır. Diğer taraftan ağaçlandırma ile oksijen üretimi, toprağın düzgün ve verimli kullanılması, peyzaj sahalarının artırılması ve yeraltı çalışmalarıyla yeni su kaynaklarının bulunması gibi tarımda yapılan olumlu faaliyetler ekonomik ve sosyal hayata olumlu kazanımlar olarak geri dönmektedir (Karaer ve Gürlük, 2003).

Olumsuz olarak çevreye zarar veren durumlar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ilgilendikleri konuların başında gelir. Bu olumsuzluklardan yola çıkarak rasyonel ve çevreyi koruyucu kararlar alınabilmesi için tarımda yapılabilecek iyileştirmeler ve bunların diğer sektörlerle ilişkileri ve çevre üzerindeki etkileri iyi değerlendirilmelidir.

Tarımsal alanın çevre üstündeki yıkıcı etkileri üretimde teknolojik gelişmelerle değişen tekniğin kullanımındaki artış ve girdi miktarlarının hızlı yükselişiyle daha da artmaktadır. İntantif tarımın uğrattığı zarar toprak, su, hava gibi çevresel sistemin parçalarına etki etmektedir. Bu olumsuzluğun başlangıç noktası olarak tarım sektörünün yerini sanayi sektörüne bırakmasını alabiliriz.

Tarım sektörü faaliyetleri gereği doğal döngülerle daha içli dışlı bir ilişki içindedir ve çeşitli çevre süreçleri fazlalığı dolayısıyla da endüstrideki üretime göre tarım sektörü daha çok yönlü ve karmaşıktır. Çevrede hasara yol açan uygulamaları incelerken teknik, ekonomik ve politik durumlar da araştırmaya dâhil edilmelidir. Sonuç olarak doğal kaynaklar ne derece verimli kullanılırsa ekosistemin ve çevrenin verimliliği o yönde fazla olmaktadır (Karaer ve Gürlük, 2003).

Çevre üzerindeki insan faktörünün analizinde de sosyal ekonomik durumlara yer verilmesi gerekir. Örnek olarak Güney Amerika'daki yağmur ormanlarındaki tahribatın nedeni insan kaynaklı olmasının yanında sosyo-ekonomik bir neden olan yoksullukla da ilgilidir. Bu yoksulluğu bölgesel değil küresel bir sorun olarak ele almamız gerekir. Çünkü bu bölgede yoksullukla yağmur ormanlarında meydana gelen zarar sadece o bölgede değil tüm dünyada etki yaratacak bir olaydır.

Bu bağlamda çevre ve gelişme üzerine yapılacak her politika ve uygulama hem bölgesel hem küresel olarak ele alınmalıdır. Son yıllarda ise tarımsal sahaları genişletmek ve su kaynaklarını çoğaltmak zor bir sürece girmektedir. Tarım alanlarına yenilerinin eklenmesine toprak erozyonu ve hava kirliliği gibi artan olumsuz çevre şartları mani olmaktadır. Toprak verimliliğinin azalması ve erozyonla toprakta meydana gelen tahribat ekim yapılamamasına ve toprakların gasp edilip sanayi sektörü için fabrika gibi işletmelere verilmesi tarım arazilerinin gün geçtikçe yok olmalarına neden olup tarım dışı sektörlerle kaydırılmasıyla sonuçlanmaktadır.

Dünyada yaşanan bazı örnekler olumlu ve olumsuz politikaları gözler önüne sermektedir. Bunlardan Brezilya ve İsrail’de verimsiz tarım toprakları yapılan uygulamalarla tekrar tarıma açılmaya çalışılırken; Türkiye ve Çin gibi ülkelerde verimli tarım toprakları bile rant amacıyla farklı sektörlerle kaydırılmaktadır. Bu uygulamalar küresel çapta azalan tarım topraklarıyla kişi başına düşen oranların da azalmasına neden olmaktadır (Rehber ve Çetin, 1999).

3.2.2. Dolaylı yoldan yaşanan ekonomik sorunlar (çevresel sorunlar)

Tarımı koruma politikaları ve uygulamalarla genişleyen sektör kullanılan faaliyet araçlarının durumuna göre çevresel etkilere neden olabilmektedir. Tarımda kullanılan azotlu gübreler ve kullanılan pestisitlerin neden olduğu kirlilik, hayvancılık sonucu oluşan atıkların kontrol eksikliği, peyzajda meydana gelen yanlış kullanım, yaban hayatın yok edilmesi ve toprak erozyonu gibi çıktılar tarımın ve çevrenin karşılıklı birbirleri üzerindeki etkileri sonucu ortaya çıkan durumlardır. Sektörün tarım, inşaat, ulaşım, taşımacılık, enerji gibi alanına bakmadan her türlü koruyucu girişimlerde ve gelecek planlamaları yapılırken çevresel etkenler de dikkate alınmalıdır (Sözen, 1994).

Tarım sektöründeki verimliliği ve çıktıyı arttıran bir etki olarak pestisitlerin tarımsal faaliyetlerde kullanılmasını gösterebiliriz. İlk kullanımına DDT gibi güçlü pestisitlerle gıda olarak tüketilmeyen pamuk ve tütün gibi alanlarda rastlanmaktadır. Bu alanlarda elde edilen verimle insektisid, herbisit ve fungusidler gibi kimyasallar da tarımsal alanlarda genişleyen oranda kullanılmaya başlamıştır. 2.Dünya Savaşı sonrası yaşanan bunalımlı dönemde gıda sektöründe üretim kapasitesini arttırmak için pestisitlerin kontrolünü sağlayıcı olarak tarımsal kimyasallar üzerinde analizler yapılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda bugün dahi kullanım alanı bulan kimyasallar

tarımda ve gıdalarda böcek, yabancı otlar ve mantarlar gibi ürüne zarar veren faktörleri ortadan kaldırmaktadır (Dubgaard, 1991).

Toprakta verimlilik uzun dönemde dışardan veya doğal süreçlerle tahrip edilebilmekte ve bu toprağın tekrardan sektöre kazandırılması uzun bir süreçte ve ekonomik yatırımlarla mümkün olmaktadır. Yanlış işlenen toprakta yapı bozulmakta ve su tutma kapasitesi artarak verimlilik düşmektedir. Erozyon kaynaklı 20 milyon hektar toprak kaybına uğrayan Afrika'da doğal nedenlerin sonucu bir kayıpla karşılaşmaktayız (World Resource Institute 2000 Report).

Et, kümes hayvancılığı ve süt endüstrisinin yoğunlaşması ile beraber, bunların yarattığı çevre kirliliğinde de bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Çiftlik hayvanlarından dolayı ortaya çıkan amonyak emisyonu asit yağmurlarına neden olurken, ortaya çıkan metan gazı ise sera etkisine neden olarak küresel sorunlara sebebiyet vermektedir (Bauer, 1994:4-16). İlk zamanlarda ortaya çıkan hayvan artıkları, toprak üzerinde toplanarak ve yayılarak, toprağın verimliliğinin artırılacağı yönünde düşünce hâkim olmuştur. Ancak bazı Avrupa ülkelerinde, mesela Hollanda, bu hayvan artıklarından dolayı ciddi boyutta çevre sorunları ile karşı karşıya kalmıştır (Wijnands, 1991). Günümüzde hayvansal atıklar hala toprağa serilerek, gübreleme dediğimiz yöntem için kullanılmaya devam etmektedir. Bu yöntemin faydası olduğu kadar zararının olduğu da yaşanan olaylar ve klinik deneylerle ispatlanmıştır.

Toprağın yapısı, içinde bulunan mineraller tarımsal üretim için önemlidir. Ancak içeriğinde meydana gelebilecek çeşitli nedenlerden kaynaklı sorunlar toprağın verimliliğine etki etmektedir. Bu durumun neticesinde toprağın eski haline dönmesi için hem zaman gerekli hem de maddi olarak yapılacak işlemler gereklidir. Toprağın yanlış işlenmesi, yapısını bozarak su tutma kapasitesini azaltmaktadır. Afrika'da yapılan bir araştırmaya göre 20milyon hektar tarım arazisi erozyon nedeniyle işlenemez hale gelmesine neden olmuştur (World Resource Institute 2000 Report).

Kurak bölgelerde tarımsal verimliliği arttırmak için başvurulabilecek geleneksel bir yöntem olarak sulama alınabilir. Sulama yapılırken kurak bölgelerdeki ısı yüksekliği buharlaşma oranındaki yükseklikle çok fazla su gereksinimi doğurmaktadır. Ek olarak ise toprağın bileşenlerinin zayıflığı verimi düşürücü bir diğer nedendir. Kurak bölgelerde bu bağlamda tarım yapılırken gerekli bileşenler inorganik gübrelerle

sağlanmaya çalışılmaktadır. Sulama yapıldığında ise suda bulunan tuz miktarı üst tabakada toplanır. Örnek olarak Kaliforniya'nın Imperial vadisinde, kurak olan topraklar olduğundan sulama fazladır ve buna bağlı olarak toprağın tuzluluk oranı artmıştır. Bir diğer örnek olarak Hindistan'daki belli bölgelerde de bu durum gözlemlenmiştir (Karaer ve Gürlük, 2003).

Tarımsal alanlar ülkemizde mevcut ihtiyaçlara cevap verebilecek düzeydedir ancak toprağın kullanım şekli ve nüfusta meydana gelen artış yetersizliğe neden olabilmektedir. Nüfustaki artış düzensiz bir kentleşme, sanayi faaliyetlerinin artması, kontrolsüz turizm ve başka sektörel yatırımlar, doğal afetler gibi araziler üzerinde olumsuz sebeplerle kullanımı daraltmakta ve üretimi aşağı çekmektedir. Bütün bu nedenler çoğaltılabilirken yapılması gerekenin çevreyi göz ardı etmeden toprak ve tarımsal bölgeleri korumak ve işlerliğini arttırmaya yönelik planlı ve kontrollü girişimlerde bulunmak olduğunu söyleyebiliriz (Altınbaş, 1995).

4. EKONOMİK KRİZLERİN TARIM SEKTÖRÜNE ETKİLERİNİN ÜLKE KALKINMASINDAKİ ROLÜ 2001/2018 DÖNEMİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Bu bölümde Türkiye tarım sektörü Türkiye İstatistik Kurumu (TUIİK) tarafından yayımlanan verilerle yorumlanmıştır. İklim değişikliği gibi sebeplerden dolayı dünya genelinde tarımsal üretimde azalma meydana geldiği gerçektir. Ancak tarımsal üretimlerin azalması, hatta durma noktasına gelmesinin en önemli sebebi yaşanan ekonomik krizlerdir.

Ekonomik krizlerde fiyat hareketliliği, ülke içindeki nakit ve döviz sıkıntısı tüm sektörlerde etkisini göstermektedir. Girdi maliyetleri de artmaktadır. Artan girdi maliyetlerini üretici fiyatlara yansıtamayınca üretim durma noktasına gelmektedir. tarımsızlaşmaya giden süreçtir.

Bu süreçte üretim durduğu veya durma seviyesine geldiği için ülke olarak tarım ihtiyacının karşılanması için ithalata başvurulmaktadır. İthalata yüklenilmesi sonucunda dış ticaret açığı büyümektedir. Açık büyürken üretimi bırakan çiftçiler işsizlik oranında artışa neden olmaktadır. Bu nedenle bu bölümde tarımın iş gücüne ve dış ticarete olan etkisi değerlendirilecektir. Ayrıca bu bölümde Türkiye'nin tarım üretiminde ve ihracatındaki payına bakılacaktır.

4.1. Türkiye'de Tarım ve Tarımsızlaşma

Türkiye'de ekilen alanları ve ekime uygun tarım alanlarının varlığı ülke tüketimini karşılamaya yetmemektedir. Bunun en önemli nedeni ise ekilen alanların verimliliğinin düşük olmasıdır. Yani topraktan beklenenden daha düşük mahsul alınmaktadır. Diğer taraftan girdi maliyetlerinin yüksekliği tarım sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Tarımsal üretimin temel girdilerinden olan hava(ısı), iklim koşulları neticesinde şekillenmektedir. Rasyonel olarak kurguladığımız öngörüler dışında; uzun vadede öngörülemeyen iklimsel değişimler, bazı dönemlerde rekolte artışlarına neden olduğu

gibi azalmasına da neden olmaktadır. Bu nedenle, çalışmamızda kısa vadeli değişimler yerine uzun vadedeki değişimlere göre çıkarımlar yapılacaktır. Bitkisel üretimin kapsamı çerçevesinde Türkiye üretimini ürün bazında pay edecek olursak; Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) verilerine göre tahıl ve diğer bitkisel ürünler (baklagiller, yağlı tohumlar, tütün, pamuk, şeker pancarı) 148 üretimi 2014 yılında toplam üretim olan 105,3 milyon tonun %56,6'sını oluşturmaktadır. Sebze üretimi %27,1'ini, %16,3 kadarlık payı ise meyve üretimi oluşturmaktadır. Toplam bitkisel üretimin yarıdan fazlasını oluşturan tahıl ve diğer bitkisel ürünler sanayi üretiminde hammadde (örneğin; pamuk, tütün, ayçiçeği) ve hayvansal üretimde yem olarak kullanılması (örneğin; sorgum) gibi işlevleri sebebiyle birçok amaca hizmet etmektedir (TUİK, www.tuik.gov.tr).

Türkiye'de buğday üretimi ve alanlarındaki ilk önemli artış 1936-1940 yılları arasında Buğday Koruma Kanunu neticesinde gerçekleşmiştir (Oral ve Şengül, 2013:202). Tahıl ürünlerinde ancak kendi kendine yetecek kadar üretim gerçekleştiren Türkiye bazı ürünlerde dünya üretiminde ilk sıraları almaktadır. TUİK verilerine bakıldığında özellikle fındık üretiminde 2013 yılı rakamları karşılaştırıldığında dünya üretiminin yaklaşık %64'ünün Türkiye tarafından karşılandığı görülmektedir. İkinci olarak incir üretimiyle toplam incir arzının %26,7'sini karşılamaktadır. Üretimde ilk sırada yer alan diğer bir ürün olan ayva toplam ayva üretiminin %23,3'ünü karşılamaktadır. Diğer ilk sıraya sahip olan ürünler olarak kiraz ve kayısı da sırasıyla %21,5 ve 18,9 kadar bir paya sahip olarak Türkiye'nin dünya üretiminde lider konumda olduğu ürünlerdir.

Çizelge 4.1'de Türkiye'deki tarım alanlarının ve ekim miktarlarının dağılımları verilmiştir.

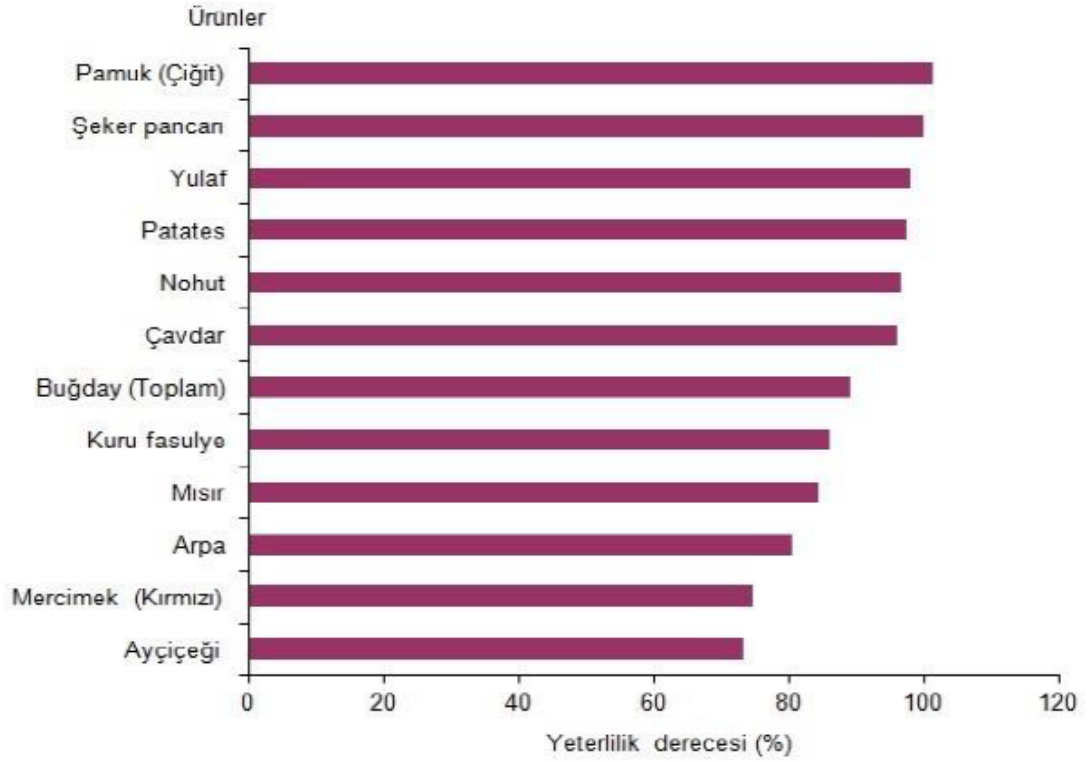
Çizelge 4.1: Türkiye'deki Ekim Alanları ve Üretim Miktarları

Ürünler	Ekim Alanı (1000 ha)									Üretim (1000 ton)							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Buğday	8.10	8.09	7.52	7.77	7.91	7.86	7.67	7.66	19.66	21.80	20.10	22.05	19.00	22.60	20.60	21.50	
	3	6	9	3	9	7	2	9	0	0	0	0	0	0	0	0	
Arpa	3.04	2.86	2.74	2.72	2.78	2.78	2.74	2.42	7.240	7.600	7.100	7.900	6.300	8.000	6.700	7.100	
	0	9	9	1	7	4	0	4									
Çavdar	141	128	143	138	115	112	115	101	366	366	370	365	300	330	300	320	
Yulaf	88	86	89	93	94	103	99	113	204	218	210	235	210	250	225	250	
Çeltik	99	99	120	111	111	116	116	110	860	900	880	900	830	920	920	900	
Aspir	14	13	16	29	44	43	40	27	26	18	20	45	62	70	58	50	
Ayçiçeği	641	656	605	610	657	685	720	780	1.320	1.335	1.370	1.523	1.638	1.681	1.671	1.964	
Dane Mısır	594	589	623	660	659	688	680	639	4.310	4.200	4.600	5.900	5.950	6.400	6.400	5.900	
Kolza	31	27	30	31	32	35	35	17	106	91	110	102	110	120	125	60	
Kuru Fasulye	103	95	93	85	91	94	90	90	213	201	200	195	215	235	235	239	
Kütlü Pamuk	481	542	488	451	468	434	416	502	2.150	2.580	2.320	2.250	2.350	2.050	2.100	2.450	
Mercimek	234	215	237	281	250	224	252	293	447	405	438	417	345	360	365	430	
Nohut	456	446	416	424	389	359	360	395	531	487	518	506	450	460	455	470	
Patates	139	145	174	126	130	154	145	143	4.513	4.613	4.795	3.948	4.166	4.760	4.750	4.800	
Soğan(Kuru)	63	66	73	62	60	58	60	58	1.900	2.141	1.736	1.905	1.790	1.879	2.121	2.132	
Soya	23	26	32	43	34	37	38	32	87	102	122	180	150	161	165	140	
Ş. Pancarı	329	297	281	291	289	274	322	339	17.94	16.12	15.00	16.48	16.74	16.02	19.46	20.82	
									2	6	0	9	3	3	5	8	
Tütün	81	77	108	133	99	92	93	95	55	45	73	90	75	68	70	80	
Çay	76	76	76	76	76	76	76	82	1.306	1.231	1.250	1.180	1.266	1.328	1.350	1.300	

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Çizelge 4.1’de ürün bazında ekim alanları ve üretim miktarları verilmiştir. Yılda ekim alanlarında da üretim miktarlarında da düşüş yaşandığı görülmektedir.

Çizelge 4.1’de yer alan bu ürünlerin yeterlilik miktarları şekil 4.1’de verilmiştir.

Şekil 4.1: Tarımsal Ürünler Yeterlilik Oranları (Seçilmiş)

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Şekil 4.1’de yer alan Türkiye’de tarımsal ürünlerde yeterlilik oranlarını değerlendirdiğimizde pamuğun %100 oranında yeterli olduğu, yulafın, patatesin, nohudun ve çavdarın neredeyse yüzde yüze yakın oranda yeterli olduğu görülmektedir. Seçmiş olduğumuz ürünler arasında yeterliliği en az olan ürün ayçiçeğidir.

Çizelge 4.2A ve Çizelge 4.2B’de Türkiye’deki meyve üretim miktarlarının dağılımları verilmiştir.

Çizelge 4.2A: Meyve Üretim Miktarları (Ton)

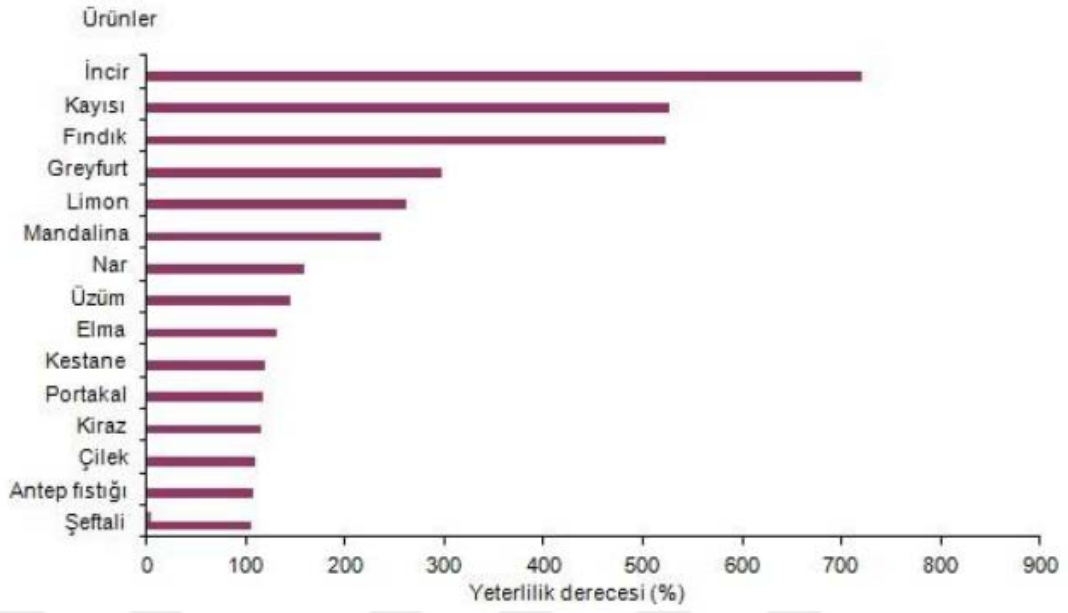
Ürünler	2002	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
YUMUŞAK ÇEKİRDEKLİLER								
Armut	340.000	386.382	442.646	461.826	462.336	463.623	472.250	503.004
Ayva	110.000	127.767	136.577	139.311	107.243	112.900	126.400	174.038
Elma	2.200.000	2.680.075	2.888.985	3.128.450	2.480.444	2.569.759	2.925.828	3.032.164
Muşmula	4.600	4.323	4.606	4.651	4.134	4.205	4.252	4.352
Yenidünya	11.800	12.093	12.105	12.902	12.900	12.717	13.950	15.184
SERT ÇEKİRDEKLİLER								
Erik	200.000	268.696	300.046	305.393	265.490	279.761	297.589	291.934
İğde	4.700	4.905	4.896	4.666	4.093	4.270	4.520	4.460
Kayısı	315.000	650.000	760.000	780.000	270.000	680.000	730.000	985.000
Kızılçık	11.000	12.427	12.368	11.838	10.982	10.950	10.962	10.012
Kiraz	210.000	438.550	470.887	494.325	445.556	535.600	599.650	627.132
Şeftali	455.000	545.902	611.165	637.543	608.513	642.727	674.136	771.459
Vişne	100.000	182.234	186.443	179.752	182.577	183.500	192.500	181.874
Zerdali	37.000	26.138	35.483	31.609	8.210	16.100	19.050	21.653
Zeytin	1.800.000	1.750.000	1.820.000	1.676.000	1.768.000	1.700.000	1.730.000	2.100.000
TURUNÇGİLLER								
Portakal	1.250.000	1.730.146	1.661.111	1.781.259	1.779.675	1.816.798	1.850.000	1.950.000
Mandalina	590.000	872.251	874.832	942.226	1.046.899	1.156.365	1.337.037	1.550.469
Limon	525.000	790.211	710.211	726.283	725.230	750.550	850.600	1.007.133
Greyfurt	125.000	218.988	226.738	228.799	229.555	250.025	253.120	260.000
Turunç	3.000	2.170	2.132	2.592	2.158	2.135	2.250	2.124

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Çizelge 4.2B: Meyve Üretim Miktarları (Ton)

Ürünler	2002	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
SERT KABUKLULAR								
Antep fıstığı	35.000	112.000	150.000	88.600	80.000	144.000	170.000	78.000
Badem	41.000	69.838	80.261	82.850	73.230	80.000	85.000	90.000
Ceviz	120.000	183.240	203.212	212.140	180.807	190.000	195.000	210.000
Fındık	600.000	430.000	660.000	549.000	412.000	646.000	420.000	675.000
Kestane	47.000	60.270	57.881	60.019	63.762	63.750	64.750	62.904
ÜZÜMSÜ MEYVELER								
Üzüm	3.500.000	4.296.351	4.185.126	4.011.409	4.175.356	3.650.000	4.000.000	4.200.000
Çilek	145.000	302.416	351.834	372.498	376.070	375.800	415.150	400.167
Dut	55.000	76.643	74.170	74.600	62.879	69.334	71.724	74.383
İncir	250.000	260.508	275.002	298.914	300.282	300.600	305.450	305.689
Keçiboynuzu	13.500	13.978	14.166	14.261	13.985	12.851	13.405	15.016
Muz	95.000	206.501	207.727	215.472	251.994	270.500	305.926	369.009
Nar	60.000	217.572	315.150	383.085	397.335	445.750	465.200	502.606
Trabzon Hurması	15.000	28.295	32.392	33.232	33.470	33.725	34.650	38.043
Kivi	2.500	29.231	37.247	41.635	31.795	41.640	43.950	56.164
Avokado	400	1.316	1.463	1.599	1.824	1.850	1.950	2.765
Ahududu	1.850	2.059	4.080	3.942	4.587	4.320	4.312	4.989
Böğürtlen	*	*	2.363	2.403	2.402	2.425	2.468	2.739
Mavi yemiş	*	*	*	170	180	180	185	225
TOPLAM	13.273.350	16.993.476	17.810.942	17.995.395	16.876.201	17.525.012	18.693.529	20.580.293

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Şekil 4.2: Meyve Yeterlilik Oranları (Seçilmiş)

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Şekil 4.2’de yer alan Türkiye’de üretilen meyvelerde yeterlilik oranlarını değerlendirdiğimizde incirin neredeyse yüzde yüze yakın oranda yeterli olduğu görülmektedir. Diğer meyvelerde üretim miktarları maalesef yeterli değildir. Bu ürünlerde dış üretim desteğine yani ithalata ihtiyaç duyulmaktadır.

Çizelge 4.3A ve Çizelge 4.3B’de Türkiye’deki yaş sebze üretim miktarlarının dağılımları verilmiştir.

Çizelge 4.3A: Yaş Sebze Üretim Miktarları (Ton)

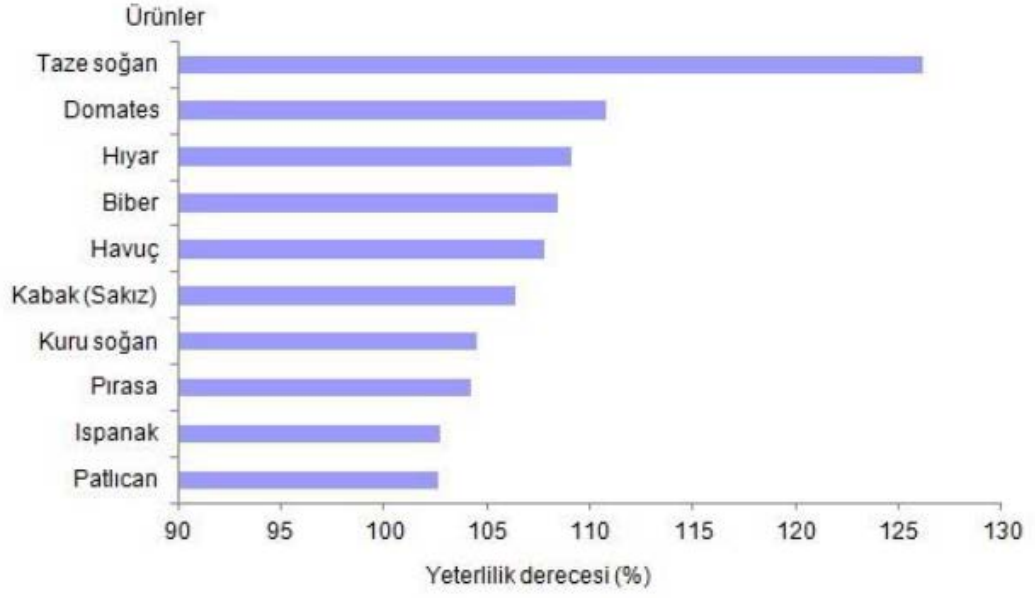
ÜRÜNLER	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Soğan (taze)	169.271	153.823	150.928	153.478	148.255	141.691	134.479	138.993
Soğan (kuru)	1.849.582	2.141.373	1.735.857	1.904.846	1.790.000	1.879.189	2.120.581	2.131.513
Sarımsak (taze)	22.229	21.445	25.768	27.930	25.089	24.356	25.987	26.328
Sarımsak(kuru)	83.134	79.203	79.433	87.037	91.000	94.867	109.161	121.805
Pırasa	251.120	246.144	229.359	240.391	223.303	231.678	227.172	208.239
Havuç	593.628	602.078	714.280	569.855	557.977	534.988	554.736	569.533
Şalgam	1.787	1.494	1.537	1.938	1.509	1.393	1.651	1.768
Pancar(kırmızı)	8.048	7.815	7.540	7.286	7.161	7.028	7.774	7.553
Kereviz (kök)	16.890	14.659	17.049	16.265	14.791	15.801	18.981	21.387
Turp (bayır)	16.524	15.564	15.067	19.484	21.938	14.944	14.109	14.444
Turp (kırmızı)	141.505	142.024	131.375	158.766	169.935	179.660	179.353	178.344
Domates	10.745.572	11.003.433	11.350.000	11.820.000	11.850.000	12.615.000	12.600.000	12.750.000
Hıyar	1.735.010	1.749.174	1.741.878	1.754.613	1.845.749	1.822.636	1.811.681	1.827.782
Acur	33.400	23.266	27.886	30.606	33.238	33.082	36.006	41.863
Biber (salçalık)	700.038	730.493	748.422	814.372	829.809	879.775	957.03	1.107.713
Biber(dolmalık)	384.273	364.930	383.213	398.470	391.009	393.109	418.435	420.904
Biber (sivri)	752.692	879.846	910.725	946.506	907.126	919.004	967.466	945.361
Bamya	38.432	36.662	36.001	33.545	33.103	30.574	29.529	28.536
Patlıcan	816.134	821.770	799.285	826.941	827.380	805.259	854.049	883.917
Kabak (sakız)	307.419	317.705	302.374	293.709	299.858	312.923	351.550	449.561
Balkabağı	82.552	93.099	93.612	95.076	93.672	95.363	96.268	89.737
Kabak(çerezlik)	21.971	32.396	32.144	35.586	36.331	41.612	42.181	41.326
Kavun	1.679.191	1.647.988	1.688.687	1.699.550	1.707.302	1.719.620	1.854.356	1.813.422
Karpuz	3.810.205	3.864.489	4.022.296	3.887.324	3.885.617	3.918.558	3.928.892	4.011.313
Bezelye	95.046	103.787	101.959	107.549	105.279	112.638	112.643	107.124
Fasulye	603.653	614.948	621.036	632.301	638.469	640.836	638.532	630.347

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Çizelge 4.3B: Yaş Sebze Üretim Miktarları (Ton)

ÜRÜNLER	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Börülce	15.955	19.967	20.566	21.336	19.353	18.043	18.108	17.414
Bakla	44.389	41.962	40.471	40.243	39.502	35.359	35.081	37.511
Barbunya	69.051	78.871	84.134	76.751	77.051	79.704	88.362	92.402
Fasulye								
Lahana (baş)	507.655	498.073	481.511	496.864	492.610	514.344	524.976	520.796
Lahana (kırmızı)	114.209	121.824	133.234	138.329	164.069	178.679	186.826	188.316
Lahana(Brüksel)	1.504	1.693	1.697	1.818	2.759	2.534	3.151	3.170
Lahana(yaprak)	83.487	88.466	85.023	83.246	73.643	71.118	71.018	66.605
Marul(kıvırcık)	141.569	138.466	145.019	159.971	172.207	157.981	179.712	185.070
Marul (göbekli)	233.552	217.378	205.463	212.189	260.755	225.021	233.662	223.449
Marul(aysberg)	62.917	68.408	68.584	64.625	65.551	64.490	65.068	81.904
Enginar	34.859	33.460	32.173	34.014	34.576	32.701	36.368	38.431
Kereviz (sap)	1.687	1.345	1.559	1.617	1.532	1.855	2.113	2.078
Ispanak	225.343	221.632	222.225	220.274	207.676	208.403	210.999	222.177
Pazı	6.396	5.184	5.953	6.207	6.060	5.594	5.881	7.770
Semizotu	3.690	5.501	6.945	7.102	5.797	5.878	5.819	5.149
Maydanoz	58.145	54.956	56.614	57.619	58.351	57.728	58.19	80.304
Roka	3.592	4.524	7.689	8.962	8.791	9.110	10.185	9.334
Tere	2.143	2.750	4.476	7.371	8.732	9.236	6.985	5.993
Nane	10.998	12.160	12.598	14.143	14.700	14.945	15.55	14.213
Dereotu	2.837	2.836	2.901	3.806	4.603	4.488	4.589	7.208
Kuşkonmaz	18	130	7	68	68	68	145	178
Karnabahar	157.051	162.134	169.097	158.996	161.331	182.266	195.248	199.710
Brokoli	20.541	29.076	30.807	34.649	40.818	46.353	55.082	66.105
Mantar (kültür)	19.501	27.058	33.750	34.494	38.761	39.495	40.272	40.874
TOPLAM	26.780.395	27.547.462	27.820.207	28.448.118	28.569.781	29.552.290	30.266.897	30.825.569

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Şekil 4.3: Yaş Sebze Yeterlilik Oranları (Seçilmiş)

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Şekil 4.3’de yer alan Türkiye’de üretilen yaş sebze yeterlilik oranlarını değerlendirdiğimizde taze soğan neredeyse yüzde yüze yakın oranda yeterli olduğu görülmektedir. Diğer yaş sebzelerde üretim miktarları maalesef yeterli değildir. Bu ürünlerde dış üretim desteğine yani ithalata ihtiyaç duyulmaktadır.

4.1.1. İyi tarım uygulamaları

1990’lı yıllarda Avrupa’da bazı çevre ve tüketici örgütlerinin aldıkları ürünlerin analiz sonuçlarının basında yayınlanması sonucunda tüketici güvenini kaybetmeye başlayan Avrupa Perakendeciler Birliği (EUREP) üyesi 14 Avrupalı perakendeci bir araya gelerek entegre zararlı yönetimi (IPM), entegre ürün yönetimi (ICM), kritik kontrol noktalarında tehlike analizi (HACCP) gibi ilkelere dayanarak oluşan EUREPGAP adlı standardı yayımlamıştır (Erzincanlı, 2013:34). Ayrıca bu belge, tarımsal ürünlerin üretimindeki GAP (İyi Tarım Uygulamaları) standartlarını sunmakta, aynı zamanda bu uygulamayı takip eden üreticilerin sertifika almasını talep etmektedir (Polat, 2016:8). Türkiye’de iyi tarım uygulamasına sahip işletmelere örnek vermek gerekirse Migros marketler zincirini vermek mümkündür. Firma mağazalarında satacağı ürünleri belirli kalite standartları çerçevesinde yetiştirip, işleyip satışa sunmaktadır.

Çizelge 4.4: İyi Tarım Uygulama Verileri

Yıllar	İl Sayısı	Üretici Sayısı	Üretim Alanı (da)	Üretim Miktarı (ton)
2007	18	651	53.607	149.693
2008	19	822	60.231	-
2009	42	6020	1.702.804	-
2010	48	4540	781.740	-
2011	49	3042	499.632	1.717.222
2012	47	3676	837.171	1.538.556
2013	56	8.170	985.099	1.599.636
2014	53	21.332	2.147.705	4.151.661
2015	61	39.740	3.465.695	3.271.239
2016	64	55.609	4.741.075	5.027.892
2017	64	72.236	6.247.107	6.898.749

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Son dönemde iyi tarım uygulamaları hem üreticiler hem de tüketiciler açısından önem kazanan ve ilgi gören bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. İyi tarım uygulamalarındaki artışın nedeni tüketicilerin bilinçlenmesi ve bu ürünleri talep etmelerinden kaynaklanmaktadır. Üreticilerde bu taleplere cevap vermek için arzu artırma çalışmalarına başlamıştır.

4.1.2. Organik tarım (ekotarım)

Kavram olarak organik ya da biyolojik tarımla eş anlamlı olarak kullanılsa da söz konusu faaliyeti daha doğru ifade etmesi açısından ekolojik kavramı daha bilimsel olacaktır. Canlı organizmalar, içerisinde az miktarda inorganik madde içermekle birlikte organik maddeden oluşmaktadır ve içerisinde karbon atomu bulunun moleküller, organik moleküller olarak ifade edilmektedir (Erzincanlı, 2013:37). Dolayısıyla alanı insan, bitki, hayvan ve toprak sağlığı olan bir faaliyeti salt canlı bir şeyin parçası ya da canlı bir şeyden meydana gelen anlamında kullanmak yetersiz kalacaktır. Üretiminde inorganik girdilerin kullanılması neticesinde canlıların yanı sıra inorganik bileşenler de etkilenmektedir. Bu nedenle çalışmamda bu yöntemi ifade eden kavramlar içerisinde ekolojik tarım ifadesi tercih edilecektir (Polat, 2016:18).

Çizelge 4.5: Organik Tarım Uygulama Verileri

Yıllar	Ürün Sayısı	Çiftçi sayısı	Yetiştiricilik Yapılan Alan(ha)	Doğal Toplama Alanı(ha)	Toplam Üretim Alanı(ha)	Üretim Miktarı(ton)
2002	150	12.428	57.365	32.462	89.827	310.125
2003	179	14.798	73.368	40.253	113.621	323.981
2004	174	12.751	108.598	100.975	209.573	377.616
2005	205	14.401	93.134	110.677	203.811	421.934
2006	203	14.256	100.275	92.514	192.789	458.095
2007	201	16.276	124.263	50.020	174.283	568.128
2008	247	14.926	109.387	57.496	166.883	530.224
2009	212	35.565	325.831	175.810	501.641	983.715
2010	216	42.097	383.782	126.251	510.033	1.343.737
2011	225	42.460	442.581	172.037	614.618	1.659.543
2012	204	54.635	523.627	179.282	702.909	1.750.127
2013	213	60.797	461.395	307.619	769.014	1.620.387
2014	208	71.472	491.977	350.239	842.216	1.642.235
2015	197	69.967	486.069	29.199	515.268	1.829.291
2016	225	67.878	489.671	34.106	523.778	2.473.600
2017	214	75.067	520.885	22.148	543.033	2.406.606

Tıpkı iyi tarımda olduğu gibi organik tarımda (ekolojik tarımda) da tüketicinin bilinçlenmesi talebi arttırmış ve beraberinde arzı da arttırmıştır.

Gelişmiş ülkelerin politika belirleyici rol oynamaları, uluslararası ticaretin hareket alanını belirlemektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri (ABD), uluslararası ekolojik gıda politikası çerçevesinde Tanıma Anlaşması, İhracat Anlaşması ve en önemlisi Denklik Anlaşması ile belirli ülke gruplarıyla gerçekleştirdiği anlaşmalarla ticaret sürecini hızlandırmakta ve bürokratik engelleri hafifletmektedir. 2012 yılında Avrupa Birliği (AB) ile yapılan denklik anlaşmasından sonraki dönemde, 2013 yılının ilk 11 ayında ABD'nin AB'ye yaptığı ihracatın değeri 2012'nin aynı dönemi ile karşılaştırıldığında %55'lik bir artışa karşılık gelen 7,6 milyon dolardır (Roswitha rautgartner, 2014:2). Ekolojik ürün ticaretinde gözlemlenen bir diğer nokta ise GÜ'de iç talebin karşılanması ve gıda güvenliği ilk tutumu oluştururken GOÜ'de dış ticaret hadlerinin dengelenmesi ve kırsal yoksulluğun giderilmesi amacını taşıyan birbirini tamamlayan iki refleks dikkat çekmektedir.

4.2. Türkiye’de Tarım Arazilerinin Durumu

Türkiye’deki verimli toprakların az oluşu ve teknolojinin ise yaygın olarak kullanılamaması, tarımda üretimin büyük oranda doğal şartlara bağlı olarak yapılmasına yol açmaktadır. Türkiye’de tarım, altyapı yetersizliğinden dolayı girdi ve çıktı üretimi ile pazarlanmasında problemlerle karşılaşmakta olduğunu ortaya sermektedir; sektörün ciddi bir derecede gizli işsizlik sorunu bulunmaktadır. Problemlerle ve gereken niteliklere sahip olmayan üretici örgütlenmesinin yetersizliği, pazarlama yöntemlerinin üretici ile tüketici lehine gelişmesine engel olmaktadır (Taşkıran ve Özüdoğru, 2010:151). Bu bağlamda toprak verimliliğini ve üretimi arttıracak yeni çözüm yollarının aranması gerekmektedir. Türkiye’deki tarımsal alanların bir diğer sorunu teknolojik üretim için uygun yapıya sahip olamamasından kaynaklanmaktadır. Tarım için en uygun verimli topraklar genellikle engebeli, ulaşımı zor yerlerdir. Bu alanlara teknolojik tarım araçlarını kurmak çok zor olmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Karadeniz bölgesinde genellikle ekilen topraklara biçerdöver sokmak zordur. Bunun nedeni ise ekili alanların engebeli, dağ yamaklarında yer almasıdır. Bu alanlarda maalesef ki insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Yeterli insan gücüne sahip olunmadığında üretim zorlaşmakta, hatta üretici üretimden vazgeçmektedir.

Eksiklerin giderilmesi amacıyla devlet; tarım ürünlerinin fiyatlarındaki dalgalanmayı hafifletmek, üreticilere gelir desteği sağlamak, tarımdaki üretime ülkenin çıkarlarına paralel doğrultuda yön vermek, tüketicilerin çıkarlarını savunmak gibi hedefler ile tarımsal üretimde müdahalelerde bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli finansal destekler sunmaktadırlar (Dinler, 1996:246).

Çizelge 4.6’te Türkiye’deki tarım alanları verilmiştir. Detaylı olarak değerlendirebiliriz.

Çizelge 4.6: Türkiye'deki Tarım Alanları

Tarım Alanı	2002		2014		2015		2016		2017	
	Bin ha	%	Bin ha	%	Bin ha	%	Bin ha	%	Bin ha	%
Tarla Bitkileri	17.935	67,5	15.789	66,0	15.723	66,0	15.57	65,7	15.532	66,4
Nadas	5.040	19,0	4.108	17,2	4.114	17,2	3.398	16,9	3.697	15,8
Sebze	930	3,5	804	3,4	808	3,4	804	3,4	798	3,4
Meyve	2.674	10,1	3.243	13,5	3.28	13,7	3.329	14,2	3.343	14,3
Toplam	26.579	100	23.939	109	23.934	100	23.711	100	23.375	100

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

4.3. Türkiye’de Tarımın Ekonomideki Yeri

Türkiye’de tarım sektörü, ekonomi içerisinde kalkınma ve gelişme sürecine çeşitli yönlerden olumlu katkı sağlayan bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarım sektörü, ülke nüfusunun büyük kısmını istihdam etmektedir. Ayrıca ülke içi tüketim için gerekli gıda maddelerini üretmekte, sanayi sektörüne girdi sağlarken ürünleri için talep yaratmakta, ihracata katkıda bulunurken, ülke gelirinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır (Doğan, 2007:366).

Kalkınma süreci, 1980’li yıllara gelinceye dek GOÜ’lerin Gelişmiş Ülke’leri (GÜ) ekonomik ilerleme açısından yakalamaya çalışması olarak yaşanmıştır. Ancak sürdürülebilir kalkınma, çevre hareketlerinin bir kazanımı olarak ve ilk olarak 1980 yılında Dünya Koruma Stratejisi raporunda ifade edilmiştir (Zafir, 2014:250). 1987 yılına gelindiğinde Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nda Oxford Üniversitesi yayınevi tarafından yayımlanan Ortak Geleceğimiz adlı raporda “Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilme yetisinden ödün vermeksizin şimdiki ihtiyaçları karşılama” olarak tanımlamıştır (Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, 1987). Sürdürülebilir kalkınma üç temel hedef üzerinden ele alınmaktadır. Bunlar:

- **Ekonomik Hedefler:** Bu anlamda sürdürülebilir bir sistem tarım ve sanayi üretimine zarar veren aşırı dengesizliklerden sakınabilen, iç ve kamu borcunu yönetilebilir düzeylerde tutabilen ve devamlılık temelinde mal ve hizmet üretebilmelidir (Zafir, 2014:252).
- **Sosyal Hedefler:** İnsan odaklıdır. Sosyal olarak sürdürülebilir bir sistem; eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlerin yeterliliği ve eşit dağılımı, cinsiyet eşitliği, politik sorumluluk ve katılımı sağlayabilen sistemdir (Tıraş, 2012:61).
- **Çevresel Hedefler:** Doğal kaynaklar, biyolojik çeşitlilik, atmosfer ve tüm ekosistemi oluşturan diğer unsurlar korunmalıdır. Yenilenebilir kaynakların aşırı kullanımından kaçınılmalı ve yenilenemeyen kaynakların ise yatırımlarla ikame edilebildikleri kadarı tüketilebilmelidir (Tıraş, 2012:61).

Türkiye’de tarım kesiminde nüfus artışı ülke ortalamasının üzerindedir. Bu durum, miras yoluyla toprakların bölünmesine sebep olmaktadır. Parçalara bölünmüş yaygın

topraklarda tarım yapmak, üretim maliyetlerini yükselmekte ve verimsizliğe yol açmaktadır. Dünyada bugünkü tarım ve hayvancılığa baktığımızda, modernleşme ve gelişme söz konusudur. Türkiye'nin bu gelişmelere ayak uydurabilmesi için toprak toplulaştırmasına gidilmesi ve ileri teknoloji kullanılması gerekmektedir. Ayrıca tarım sektörü, iklimsel ve dönemsel koşullara bağlı olduğu için destekleme yapılmalı, koruma tedbirleri uygulanmalıdır (Arı, 2006:63).

4.3.1. Tarımın milli gelir içindeki payı

Tarım sektörü, gelişme sürecindeki ülke ekonomilerinde önemli bir role sahiptir. Ülkelerin ekonomik anlamda var olma çabalarının başında, tarım sektörü hâkim konumdadır. İktisadi anlamda kalkınmanın artışı ile beraber, sanayi ve hizmetler sektörüne nispeten, milli gelir içinde tarım sektörünün payı azalmaya başlar. Sanayi sektörü iktisadi kalkınmada etkin bir görev olsa da, ekonomik gelişimde başarının artırılması için tarım sektöründeki verimlilik düzeyinin artırılmasının önemi büyüktür (Orhan, 1999:25).

Çizelge 4.7'de 2001-2018 Döneminde GSMH'nın Sektörel Dağılımı verilmiştir.

Çizelge 4.7: 2001-2016 Döneminde GSMH'nın Sektörel Dağılımı

	Cari Fiyatlarla GSYH yıllık değişim	Cari Fiyatlarla GSMH (Milyar \$)	GSMH'da Tarım Sektörünün Payı	GSMH'da Sanayi Sektörünün Payı	GSMH'da Hizmet Sektörünün Payı
2001	%-6	201	%8,9	%25,6	%54,7
2002	%6,4	236	%10,3	%24,6	%53,4
2003	%5,6	314	%9,9	%24,8	%52,9
2004	%9,6	403	%9,4	%25,1	%52,8
2005	%9	500	%9,3	%25,3	%52,8
2006	%7,1	548	%8,2	%26,1	%53,2
2007	%5	677	%7,5	%26,5	%54,6
2008	%0,8	777	%7,5	%26,2	%55,3
2009	%-4,7	647	%8,1	%24,1	%57
2010	%8,5	772	%9	%24,6	%54,3
2011	%11,1	832	%8,2	%26,9	%52,8
2012	%4,8	871	%7,8	%26,8	%53,7
2013	%8,5	950	%6,7	%27,7	%53,2
2014	%5,2	935	%6,6	%28,2	%53,7
2015	%6,1	862	%6,9	%27,9	%53,3
2016	%3,2	863	%6,2	%28,2	%53,8

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Çizelge 4.7'de yer alan verileri incelediğimizde;

TÜİK tarafından yayınlanmış olan tarım sektörünün yıllar itibariyle GSMH'den aldığı paya bakıldığında 2001'de % 8,9, 2005'te %9,3 ve 2010 yılında ise %9 oranında gerçekleştiği görülmektedir. 2001 yılında yaklaşık 201 milyar \$ olarak GSMH 2010 yılında 772 milyar dolar oranında gerçekleşerek yaklaşık dört kat kadar artış göstermiştir. Ancak tarımın GSMH içindeki payı aynı dönemde neredeyse sabit kalmıştır.

Türk tarım sektörünün 2005 yılından sonraki dönemi veriler yardımıyla değerlendirildiğinde GSMH içindeki payında düşüş yaşandığı görülmektedir. Çizelge 4.7'e baktığımızda 2002 yılında %10,3 oranında payı olan tarım sektörü, 2003 yılına

gelindiğinde %9,9'a gerilemiştir. 2009 yılına gelindiğinde ise bu oran %8,1 seviyesine gerilemiştir. 2010 yılına gelindiğinde sektörün payı % 9 seviyesine yükselse de tekrar düşüş yaşanmıştır. 2016 yılında % 6,2 seviyesine kadar gerilemiştir (TEB, 2018). Ülkenin yaşadığı son kriz 2018-2019 krizidir. Tarımın neredeyse tamamen ithalata bağlı olmaya başladığı bu dönemde halk tarımda en iyi biziz, bir numarayız yalanları ile kandırılmaya başladı. Enflasyon zirve dediğimiz kriz dönemlerinden sonra patates en yüksek seviyede, soğan karaborsa dönemi yaşandı.

4.3.2. Tarımın istihdam içerisindeki payı

Tarım sektöründe çalışanların hepsi resmi olarak kayıtlı olmasalar da istihdam ve işsizlik verilerine etki etmektedirler. Tarım sektörünün küçülmesi, çiftçiliğin bırakılması gibi nedenlerden dolayı işsizlik oranı artmakta, istihdam oranında düşüş yaşanmaktadır.

Birçok sektörde olduğu gibi tarım sektöründe de kaçak işçilik, yabancı işçi gibi sorunlar vardır. Ancak bu çalışmada resmi veriler baz alınarak yorumlamalar yapılacaktır.

Aşağıdaki tabloda (Çizelge 4.8) 2005-2019 yılları arasında sektörlerin istihdam sayıları ve oranları gösterilmiştir.

Toprağı işlemekten vazgeçen üretici kentlerde inşaat ve hizmetler sektöründe istihdam edilmeye çalışılmıştır. Bu durum tarımsal istihdamın inşaat ve hizmetler sektörüne kaymasına sebep olmuştur. Türkiye'de 2001 yılında yaşanan krizin etkisi ile ülke ekonomisinde meydana gelen küçülmeye birlikte ortaya çıkan işsizlik olgusu temel ekonomik ve sosyal problem haline gelmiş ve uzun yıllar boyunca devam edecek olan sıkıntıların başlangıcı olmuştur. 2000 yılında %6,6 olan işsizlik oranı 2001 yılında %10,3 seviyesine yükselirken tarım dışı işsizlik oranı ise %9,3'den %15 seviyesine kadar yükseliş göstermiştir. Bu dönemde tarımsal istihdam oranı %22'lerde seyretmiştir (Eğri, 2011:40). Türkiye ekonomisinde önemli olarak belirtilen 2001 krizinde ülkede Firmalar, bankalar vs. birçok kurum ne olduğu anlaşılamadan battı. Bu süreçte krizden çıkmak için uğraşılırken kimsenin aklına tarım sektörü için düzenlemeler gelmedi.

Çizelge 4.8: İstihdamın İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı (Milyon Kişi)

	Toplam İş Gücü	Tarım (Kişi)	Sanayi (Kişi)	İnşaat (Kişi)	Hizmetler (Kişi)	Tarım (%)	Sanayi (%)	İnşaat (%)	Hizmetler (%)
2005	19.633	5.014	4.241	1.097	9.281	25,5	21,6	5,6	47,3
2006	19.933	4.653	4.362	1.192	9.726	23,3	21,9	6,0	48,8
2007	20.209	4.546	4.403	1.231	10.029	22,5	21,8	6,1	49,6
2008	20.604	4.621	4.537	1.238	10.208	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	20.615	4.752	4.179	1.305	10.380	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	21.858	5.084	4.615	1.434	10.725	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	23.266	5.412	4.842	1.680	11.332	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	23.937	5.301	4.903	1.717	12.016	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	24.601	5.204	5.101	1.768	12.528	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	25.933	5.470	5.316	1.912	13.235	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	26.621	5.483	5.332	1.914	13.891	20,6	20,0	7,2	52,2
2016	27.205	5.305	5.296	1.987	14.617	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	28.189	5.464	5.383	2.095	15.247	19,4	19,1	7,4	54,1
2018	28 738	5 297	5.675	1 992	15.777	18,4	19,7	6,9	54,9
2019 (Ocak)	27 157	4 618	5.391	1 478	15.671	17,0	19,9	5,4	57,7

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Çizelge 4.8’de yer alan verileri incelediğimizde;

Daha 2001 yılında yaşanan krizin izleri silinmeden tüm dünyayı saran 2008 küresel ekonomik krizi yaşandı. Küresel çaplı bu kriz, krizin sorumluları tarafından öne sürülen çözüm önerileri ile atlatıldı. Ancak ülke yapısında ve ekonomisinde ciddi değişiklikler gözlemlenmedi. Bu krizde özelleştirmeler damga vurdu. Tarım sektörü ikinci büyük darbeyi bu dönemde yedi. Bu döneme kadar alınan hiçbir kriz tedbirinde tarım sektörünü destekleyen, kurtuluşa götüren bir öneri sunulmamıştır. Çiftçi üretmeyi bırakmaya başlamıştır.

2009 yılına gelindiğinde ise küresel ekonomik krizin etkileri devam etmiştir. Tarımsal istihdam oranında meydana gelen 1 puanlık artışla %23 seviyesine ulaşmıştır. 2014 yılına gelindiğinde 6milyon kişinin tarımda, 5,3milyon kişinin sanayide, 2milyon kişinin inşaatta ve 14milyon kişinin hizmetler sektöründe istihdam edildiği görülmektedir. 2016 yılına gelindiğinde tarımsal istihdam oranı %19,5 oranına kadar gerilemiştir. Toplamda ise 4,8milyon kişi tarım sektöründe istihdam edilmiştir (Eğri, 2011:40). Tarım sektörü yıldan yıla sürekli küçülmeye gitmiş, bu küçülme ise ülke ekonomisine birçok yönden olumsuz etkide bulunmuştur.

Türkiye’de tarımın istihdam içerisindeki payı her geçen gün azalmaya devam etse de, günümüzde çalışan her 4 kişiden biri tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Dünya çapında bir değerlendirme yaptığımızda 2016 yılında ABD’de %1,6, Almanya’da %1,4, Fransa’da %2,8, Hollanda’da %2,1 ve İngiltere’de %1,1 olarak gerçekleşmiştir. AB’ye üye ülkelere baktığımızda ise söz konusu bu oran %5 seviyelerinde seyretmektedir. Bu oranlar dikkate alındığında tarımın Türkiye’deki önemi daha iyi anlaşılabilir. Dünya genelinde 664milyon kişinin tarımda istihdam edildiği ve bu rakamın 2,5 milyarlık toplam istihdamın %30’una karşılık gelmektedir. Türkiye’de tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı ise %21’dir. Türkiye bu oranla kırsal istihdam büyüklüğünde dünya sıralamasında 12’nci ülkedir (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2016:36-37).

4.3.3. Tarımın ihracatın içerisindeki payı

Türkiye’de 2000 yılından sonraki dönemde benimsenen temel tarım politikalarındaki amaç üreticilerin rekabet gücünü ve gelir düzeylerini artırmak olmuştur. Ayrıca bu politika doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamaya yönelik olarak gerçekleşmektedir. Söz konusu bu amaçlar doğrultusunda uygulanan politikalar ile

birlikte tarımsal destekleme sisteminde, arazi toplulaştırma faaliyetlerinde, sulama altyapısında ve kurumsal ve idari yapılarda ortaya çıkan değişiklikler tarımsal yapıyı farklılaştırmış ve sosyo-ekonomik boyutlarda sektör bu politikalardan etkilendiği görülmüştür (Hatunoğlu ve Eldeniz, 2012:2).

Türkiye'nin son on yedi yılın verilerine baktığımızda, bu yılların altısında tarımsal ürün ithalatı ihracat rakamlarını geçmiştir. 2008 yılında ithalat 13 milyar TL olarak gerçekleşmiş, tarımsal dış ticaret açığı ise 1,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Krizin etkisi ise düşüş yaşayan ithalat, 2010 yılına geldiğinde yeniden yükselişe geçmiş ve 2011 yılında tarım ürünleri ithalatında Cumhuriyet tarihinin rekoru kırılarak 17,6 milyar dolarlık ithalat ve yaklaşık 15,3 milyar dolarlık ihracat yapıldığı görülmektedir. Tarım ürünlerinde gerçekleşen dış ticaret açığı 2,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2013 yılından sonra Türkiye'de özellikle de işlenmiş tarımsal ürünlerde ihracat yapılması tarımsal dış ticaretin ihracat lehine iyileşmesine katkı sağlamıştır (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2016:37-39).

Türkiye'nin ithal ettiği başlıca tarımsal ürünleri şu şekilde sıralayabiliriz; bitkisel ham yağ, yağlı tohumlar, pamuk ve buğday. Tarımsal ürünler kapsamında dünyanın en büyük ithalatçıları ise Çin, ABD, Almanya, Japonya ve Birleşik Krallık'tır. Saymış olduğumuz bu büyük ithalatçı beş ülkenin tarımsal ürün ithalatını değerlendirdiğimizde dünya toplam ithalatının yaklaşık %40'ını kapsadıklarını görmekteyiz. Türkiye ise dünya tarımsal ürün ithalatçıları arasında %1,3 payla 17'nci sırada yer almaktadır. Bu konu hususunda detaylı bilgi başlık 4.3.5'te verilecektir. Önemli gıda ürünleri ithalatçılarına bakıldığında Türkiye %0,8'lik payla 33. sıradadır (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2016:37-39).

Çizelge 4.9: 2001-2018 Döneminde İhracat Verileri

	Toplam İhracat (Bin \$)	Tarım Sektörünün İhracattaki Payı (Bin \$)	Tarım Sektörünün İhracattaki Oranı (%)
2001	31.334.216	4.071	13,4
2002	36.059.089	3.752	10,8
2003	47.252.836	4.845	10,2
2004	63.167.153	6.009	10,3
2005	73.476.408	7.828	11,4
2006	85.534.676	8.048	9,7
2007	107.271.750	9.142	9,4
2008	132.027.196	10.840	8,6
2009	102.142.613	10.701	10,2
2010	113.883.219	12.040	11,3
2011	134.906.869	14.427	11,4
2012	152.461.737	15.251	10,7
2013	151.802.637	16.977	11,7
2014	157.610.158	18.007	11,3
2015	143.838.871	16.088	11,5
2016	142.529.584	20.229	14,9

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Çizelge 4.9’de yer alan verileri incelediğimizde;

İhracattaki artışa baktığımızda, paralelinde 2001 yılından sonraki süreçte 4milyar \$ seviyesinde seyreden tarımsal ihracat rakamları 2016 yılına gelindiğinde 20,2milyar \$ seviyesine ve tarımın ihracat içindeki payı ise yaklaşık % 15 seviyesine yükselmiştir. 2017 yılında ortaya koyulan 8 aylık verilere göre de 10,4milyar \$ besin ve gıda ihracatı yapılmıştır.

4.3.3.1. 2006-2016 yılları arasındaki ihracat ürünleri

Coğrafya ve iklim bakımından çok elverişli konumda bulunan Türkiye bitki çeşitliliği bakımından oldukça zengin bir ülkedir. 2006-2015 yılları arasında Türkiye’de tarımsal ürün ihracatı ülke ekonomisine yaklaşık 48,5milyar \$’lık döviz kazandırmış, bu sayede ülkeye döviz girişi olmuştur. Döviz girişi sayesinde kurda denge sağlanmaya çalışılmıştır. Çizelge 4.9’da görüldüğü üzere, 10 yıllık ihracat rakamları yer almaktadır. Söz konusu bu rakamlara baktığımızda; en büyük katkı 10,3milyar \$ ile fındıktan, 5,9milyar \$ ile üzüm, 4,3milyar \$ ile tütünden sağlanmıştır. Türkiye toprak verimliliğine nazara tarımsal ürün çeşitliliği bakımından müstesna bir ülke olarak karşımıza çıkan bir ülkedir. Türkiye fındık, kayısı, incir, kiraz, vişne, ayva ve haşhaş tohumu üretiminde dünya da ilk sırada yer alırken

karpuz, kavun, ilek, pırasa, bal ve fiğde üretiminde ikinci sırada; mercimek, elma, salatalık, yeşilbiber, yeşil fasulye, kestane, Antep fıstığı ve koyun sütün üretiminde dünya üçüncüsü olmuştur (Bayraktar, 2017)

Tarımda söz sahibi ülkeler ürettikleri tarımsal ürünleri ham ürün olarak satmak yerine o ürünü işleyerek katma değer yaratmakta ve bu sayede ihracattan çok daha büyük gelirler elde etmektedir. Türkiye 2015 yılında 10,78milyar \$ gıda ihracatı yaparken 6,1milyar \$ değerindeki tarım ürünü ihracatı gerçekleştirmiştir. Bu rakamlar artık sadece işlenmemiş tarımsal ürünlerin ticarete konu olamayacağını ve mutlak surette tarımsal ürünlerin işlenip gıda ürünü haline getirilerek ihraç edilmesi gerektiğinin en güzel göstergesi olarak kabul edilmektedir (Bayraktar, 2017; Taştanoğlu, 2018).

4.3.4. Tarım sektörünün ekonomik kalkınmadaki rolü

Ülkelerin iktisadi gelişim sürecinde özellikle sanayi sektörünün GSMH içindeki payı artarken, tarım sektörünün diğer sektörlerle göre temel makroekonomik göstergeler içerisindeki oranının düşmesi doğal bir sonuçtur. Teorik olarak bu kanıt, gelişme sürecinde tarım sektöründen elde edilen katma değer diğer sektörlerle oranla daha düşük olması ve bireylerin geliri arttıkça tüketim harcamalarının sanayi ve hizmet sektörüne kayması ile açıklanmaktadır (Biber, 2011:202-203).

Türkiye tarım sektörü ve ekonomisinin dönemsel gelişiminde, dönemler itibari ile farklı politikaların uygulandığını görülmektedir. Bu farklı politikalar genel olarak; 1923-1929 yılları arasına kadar olan süreçte liberal politikalar, 1930-1949 yılları arası devletçi ve korumacı politikalar, 1950-1959 yılları arasında liberal politikalar, 1960-1980 yılları arasında ithal ikameci politikalar, 1980 ve sonrası yıllarda ise neo-liberal ekonomi politikaları olarak kendini göstermektedir. 24 Ocak 1980 kararları ile uygulanan neo-liberal politikalar ülkemiz ekonomisini ve tarımının uluslararası kuruluşlar ve anlaşmaların doğrultusunda yabancı sermayeye açılmış ve onların istekleri doğrultusunda gelişmesine izin verilmiştir (İçöz, 2009:32-35).

4.3.5. Dünya tarımında Türkiye

Eski “tarım”, artık “tarım-gıda” haline gelmiştir ve sektör, diğer sektörlerle benzer şekilde, ulusal sınırları aşan kurumsal ağ desteğı ile dünya piyasasına mal ve ürün arz eden, “ticaretin uluslararasılaşmasının” hızla arttığı bir görünümde dir. Bu değışim,

çiftçileri, imalatçıları, pazarlamacıları, perakendecileri, tüketicileri, mal ve ürün akışına müdahale eden hükümetleri etkilemektedir.

Tarımda dünyaya hükmeden ülkeler ABD, eğer bir bütün olarak ele alınırsa AB (Almanya, Hollanda ve Fransa), Çin, Hindistan ve Brezilya'dır. Bunları Endonezya, Türkiye, Kanada ve Rusya izliyor. Doğal olarak, tarımda dünya piyasasının büyük oyuncularını piyasanın arz veya talep tarafında farklılaşabiliyor. ABD ve Çin arz tarafında dünya tarımsal GSYH'sının %26'sını, tarımsal istihdamın %35'ini (yalnız Çin), tarım ve gıda ihracatının %15'ini sağlarken, talep tarafında toplam dünya GSYH'sının %32'sini, nüfusun %23'ü, ithalatın %19'u ve yetersiz beslenen nüfusun %19'u (yalnız Çin) bu ülkelerdedir. ABD ve Çin'e diğer 6 ülkeyi eklediğimizde dünyada tarımsal arzın ve talebin yarısına yakınının bu 8 ülke tarafından oluşturulduğunu görüyoruz. Dünya tarımına araştırma, bilgi, tartışma ve anlaşma forumu görevleriyle yön veren BM kurumları arasında FAO, WFP, IFAD, WTO, WHO, WBG, IMF, BM dışında AB, OECD, araştırma kurumları olarak CGIAR, ve özellikle üyesi IFPRI, sivil toplum kuruluşu olarak da OXFAM ve BMGF sayılabilir.

Çizelge 4.10'de Dünya bankasının yayınlamış olduğu 2014 verilerine göre Tarımsal Katma Değer ve GSYH İçindeki Payına göre olan sıralamasındaki ilk 10 ülke ve Türkiye'nin yeri yer almaktadır.

Çizelge 4.10: Tarımsal Katma Değer ve GSYH İçindeki Payı (2014)

Sıra	Ülke	Tarımsal Katma Değer Milyon ABD\$	Tarımsal KD/ Toplam GSYH %	Dünya Tarımsal KD içinde Payı %
	Dünya	3.350.830	%4,3	% 100,0
1	Çin	949.574	%9,2	%28,3
2	Hindistan	326.322	% 16,0	%9,7
3	ABD	223.860	% 1,3	%6,7
4	Endonezya	118.806	% 13,3	%3,5
5	Nijerya	113.644	%20,0	%3,4
6	Brezilya	108.270	%4,5	%3,2
7	Rusya	74.142	%3,7	%2,2
8	Pakistan	58.098	%23,9	%1,7
9	Türkiye	56.928	%7,1	%1,7
10	Japonya	53.481	%1,2	%1,6

Kaynak: Dünya Bankası (2016).

Dünya bankasının yayınlamış olduğu 2014 verilerine göre tarımsal katma değer ve GSYH içindeki paylarına göre değerlendirdiğimizde ilk 10'daki ülkeler çizelge 4.10'da verilmiştir. Bu ülkeler sırasıyla Çin, Hindistan, ABD, Endonezya, Nijerya, Brezilya, Rusya, Pakistan, Türkiye ve Japonya'dır.

Dünya genelinde tarım sektörünü değerlendirdiğimizde; gelişmekte olan ülkelerde GSMH içindeki payının yıldan yıla düşmesi olağan bir durum olup sadece Türkiye'ye özgü değildir. Tarım sektörü dışındaki diğer sektörlerde yaşanan hızlı değişim ve gelişim süreci, bu sektörlerin üretim miktarını ve ekonomide yarattığı katma değerini yükseltirken tarım sektörünün GSMH'dan görece daha az pay almasına neden olmaktadır. 2016 yılında gelişmiş ülkelerde tarımın GSMH içindeki paylarına baktığımızda, Almanya'nın %0,6, Fransa'nın %1,5, Hollanda'nın %2, ABD'nin %1,3, İngiltere'nin %1,1 gibi oranlarda pay aldığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde tarımın GSMH içindeki payı gelişmiş ülkelere göre hala yüksek bir oranda seyretmektedir (TEB, 2018).

Çizelge 4.11'de Dünya bankasının yayınlamış olduğu 2014 verilerine göre Dünya Tüm Tarım-Gıda Mal ve Ürünleri İhracatı sıralamasındaki ilk 10 ülke ve Türkiye'nin yeri yer almaktadır.

Çizelge 4.11: Dünya Tüm Tarım-Gıda Mal ve Ürünleri İhracatı(2014)

Sıra	Ülke	Tarımsal İhracat	
		Milyar \$	Dünyadaki Payı
	Dünya	1.765	%100
1	ABD	182	% 10,3
2	Hollanda	112	% 6,3
3	Almanya	101	% 5,7
4	Brezilya	88	% 5,0
5	Çin	85	% 4,8
6	Fransa	81	% 4,6
7	Kanada	68	% 3,9
8	İspanya	55	% 3,1
9	Belçika	50	% 2,9
10	Hindistan	47	% 2,7
26	Türkiye	18	% 1,0

Çizelge 4.11’de verilen bilgileri incelediğimizde tarımsal ihracatta dünya sıralamasında ilk 10’da sırasıyla ABD, Hollanda, Almanya, Brezilya, Çin, Fransa, Kanada, İspanya, Belçika ve Hindistan yer almaktadır. Türkiye kendisine zor yeten tarımsal ürünlerin ithalatında dünya sıralamasında 26. Sırada yer almaktadır. Dünyadaki payı ise sadece %1’dir.

2015 yılında Fransa 15,3 milyar dolarlık tarım ürünü, 49,8 milyar dolarlık gıda, Hollanda 17,8 milyar dolarlık tarım ürünü, 46,9 milyar dolarlık gıda, Almanya 12 milyar dolarlık tarım ürünü, 49,8 milyar dolarlık gıda, Çin 22,7 milyar dolarlık tarım ürünü, 36,2 milyar dolarlık gıda, İspanya, 18,6 milyar dolarlık tarım ürünü, 24,3 milyar dolarlık gıda, İtalya 6,3 milyar dolarlık tarım ürünü, 31,1 milyar dolarlık gıda ihraç etmiştir. ABD’nin 50,4 milyar dolarlık tarım ürünü, 57,8 milyar dolarlık gıda, Brezilya’nın 29 milyar dolarlık tarım ürünü, 28,3 milyar dolarlık gıda, Kanada’nın 23,8 milyar dolarlık tarım ürünü, 19,4 milyar dolarlık gıda ihracatı bulunmaktadır (Bayraktar, 2017; Taştanoğlu, 2018).

4.4. Türk Tarım Sektörünün İhtiyaçları

İç ve dış kaynaklı olarak, ülkede yaşanan ekonomik ve siyasi olayların neticesinde tarım sektöründe üretimsel olarak ciddi bir daralma meydana gelmiştir. Üreticinin yaşadığı sıkıntılar, tek başına çözüm bulamaması ve dışardan destek alamamasının sonucu olarak üretimi bırakma eğilimi göstermişlerdir.

Ülkede sürekli artan nüfus özellikle gıda maddelerine olan ihtiyacı arttırmıştır. Tarımsal üretimin azalması, bu ihtiyacın karşılanamamasına neden olmuştur. Bu durum ülkeyi dışa bağımlı hale getirmeye başlamıştır.

İçinde bulunulan durumdan kurtulmak, tarımsal üretimi arttırmak, çiftçileri teşvik etmek bazı sürdürülebilir tarım politikalarının benimsenmesi gerekmektedir. Sektörün ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikteki bazı önerileri başlıklar halinde inceleyelim.

4.4.1. Tarım sigortası ve kapsamı

Tarımda üretim sürekliliğini sağlamak ve mahsul fiyatları ile üretici gelirlerindeki istikrarı korumak için, riskle baş etme yöntemlerinden olan tarımsal sigorta uygulamalarına ihtiyaç vardır (Akçaöz, Özkan ve Kızılay, 2006:94).

Dünya çapında dolu yağışı sigortalarıyla işlerlik kazanan “bitkisel ürün sigortaları” uygulamalarında; buz tutma, akıntı ve yağış düşüklüğü gibi birden fazla riskin de sigorta kapsamına alınabilmesi için; devletlerin üreticinin ödemesi gereken primleri desteklediği bilinen bir gerçektir. Günümüze dek tarımsal üreticilerin gelirlerinin süratle gerilemesi, tarım sigortalarına dair uzun dönem boyunca bir kamu programının geliştirilememesi, tarım ile sigortacılık sektörlerinde bilgi ve alakanın yetersiz seviyede kalması; tarımsal sigortaların geliştirilmesine engel olan etkenlerin başını çekmektedir (Dinler vd., 2005:1).

Gerçekleşen doğal afetler sonucunda 5254 ve 2090 sayılı kanunlar ile geri ödemesiz devlet yardımları sağlanmış ancak bu yardımlar sorunların çözülmesinde faydalı olmamakla birlikte, ertelenmekte olan çiftçi borçları devletin her yıl büyük miktarda görev hasarlarına uğramasına yol açmıştır. Kartopu etkisi gibi giderek büyümekte olan problemler karşısında ortaya çıkan riskler ortadan kaldırılamamakla birlikte çiftçiler ve devlet büyük ölçüde kayıplar vermiştir. Sigorta şirketlerinin sorumluluğu altında görülmekte olan tarım sigortalarına devlet tarafından herhangi bir katkı sağlanmamıştır (Ekmen, 2004).

Tarım sigortalarında yer alan programların yüzde 80’lik kısmı gönüllülük kavramına dayanmaktadır. Düşük ve düşük- orta gelir grubunda bulunmakta olan ülkelerde tarım kredileri için sıklıkla rastlanan zorunlu sigorta uygulamaları mevcuttur. Bu bağlamda düşük gelir grubunda yer alan ülkelerde uygulanmakta olan kredi

bağlantılı sigorta uygulamaları tarım sigortalarının gelişmesine olanak sağlayabilmektedir (Kırkbeşoğlu, 2015:652-653).

Tarım sektöründe gerçekleştirilen risk yönetiminde ilk olarak koruma altına alınmasına yönelik tedbirler değerlendirilerek, teknik açıdan yetersiz kaldığı durumlarda ise mali ve ekonomik araçların uygulanmasına geçiş sağlanmaktadır. Tarımda yer alan belirsizlikler ve ortaya çıkabilecek riskler sebebiyle meydana gelebilecek zararları karşılamakta olan güvence sistemi “sigorta” olarak ifade edilmektedir. Bu aşamada ilk olarak kültürel ve teknik önlemler ile ortaya çıkabilecek olan zararlar en aza indirgenmeli ya da ortadan kaldırılmalı ve daha sonrasında sigorta şirketi tercih edilmelidir (Kırkbeşoğlu, 2015:649).

4.4.2. Tarımsal hibe ve teşvikler

Türkiye’deki belirli bölgelerde geçim, büyük oranda tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile sağlanmaktadır. Tarım ve hayvancılığa uygun olan kentlerde yapılan bu faaliyetlerin geçtiğimiz yıllarda bir hayli gerilediği saptanmış ve bu duruma son vermek adına devlet tarafından bazı düzenlemelere gidilmiştir. Genç üreticilere yönelik 2016 tarım ve hayvancılık teşvikleri gündeme gelmiştir. Bu sayede KOSGEB pek çok üreticiye hibe kredi olanakları sağlamış ve sektörde yükseliş yaşanmasına yol açmıştır. Tarım ve hayvancılık sektörüne getirilen bu düzenleme ile ülkenin ekonomik büyüme hızı da desteklenmektedir. Sektörde yer almayı ya da daha fazla ilerlemeyi arzu eden girişimciler, bu kredilerden faydalanabilmekte ve sektörde gelişme kaydedebilmektedir (Küçük, 2018).

Genel anlamda işletmeler için yabancı sermayenin, farklı vade seçenekleri ile kredi olarak işletmelere fayda sağlayacak şekilde destek sağlayıcı güç olması ve tarım özellikleri doğrultusunda kredilerin şekillenmesi tarımsal finansmanın, diğer sektörlerin finansal yapısından farklılaşmasına yol açmaktadır. Tarımın kendine özgü sosyal ve ekonomik yapısı tarımsal kredinin şekillenmesinde ana unsur olmaktadır (Özçelik, Güneş ve Artukoğlu, 2005:2).

Türkiye’de 2009 yılında çeşitli özellikler kapsamında birbirine benzeyen 30 (otuz) tarım havzası belirlenmiştir. 2017 yılında ise ihtiyaçlar doğrultusunda bu özelliklere sahip yeni havzalar (944 adet) tespit edilmiştir. Arz açığını en aza indirmek için belirlenen bu havzalar çizelge 4.10’da verilen ürünleri üretilmesi hedeflenmiştir.

Çizelge 4.12: Arz Açığı Bulunan Ürünler

Hububat	Arpa, Buğday, Çavdar, Çeltik, Mısır (Dane), Triticale, Yulaf.
Baklagiller	Nohut, Kuru fasulye, Mercimek.
Yağlı Tohumlu Bitkiler	Aspir, Ayçiçeği (Yağlık), Kanola, Soya, Pamuk (Kütlü).
Diğerleri	Çay, Patates, Fındık, Zeytinyağı, Soğan (Kuru).
Yem Bitkileri	Yonca, korunga, yapay çayır mera, ak üçgül, çayır üçgülü, gazal boynuzu, fiğ, macar fiği, burçak, mürdümük, sorgum, sudan otu, sorgum-sudan otu, hayvan pancarı, yem şalgamı, yem bezelyesi, yem baklası, İskenderiye üçgülü, İtalyan çimi (lolium multiflorum), buğday (yeşil ot), arpa (yeşil ot), çavdar (yeşil ot), yulaf (yeşil ot), tritikale (yeşil ot), silajlık mısır, kılçıksız brom, domuz ayrığı, çok yıllık çim (lolium perenne), kamışsı yumak ve otlak ayrığı.

Kaynak: <http://www.tarim.gov.tr/Duyuru/476/havza-urunleri>

Çizelge 4.12’da yer alan ürünler ve bu ürünler için belirlenen tarım havzaları için devlet tarafından destekler verilmektedir. Bu destekleri de çizelge 4.13’de görebiliriz.

Çizelge 4.13: Arz Açığı Bulunan Ürünler İçin Destek Miktarları (Milyon TL)

Destek Konusu	2002	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Alan Bazlı T. D.	1.558	2.461,90	1.953,10	1.078,60	1.858,70	1.996,30	2.157,90	2.189,10	2.406,40	2.605,10	2.694,62	2.699,47
Yem Bitkileri D.	35,6	686,9	303,3	230,7	252,9	292,8	293,5	311,4	334,4	338,4	344,59	435,21
Fark Ödemesi D.	186,1	1.782,20	1.646,50	2.002,10	2.071,50	2.503,40	2.378,70	2.641	2.481,40	2.726,90	3.128,78	3.927,94
Telafi Edici Ödeme Kapsam. D.	41,5	61,5	63,2	69,5	76,7	82,2	98,8	111,7	120,8	139,4	168,4	189,06
Diğer T. Amaçlı D.	-	92,7	97	99,9	112,7	120,7	165	149,4	176,7	277,2	334,61	451,67
GENEL	1.821,2	4.802,90	4.435,90	3.538,20	4.351,20	4.959,70	5.093,90	5.402,60	5.519,70	6.087,00	6.671	7.703

Kaynak: <http://www.tarim.gov.tr/Duyuru/476/havza-urunleri>

Çizelge 4.13’da görüldüğü üzere devlet tarafından verilen tarımsal destekler her geçen gün biraz daha artış göstermiştir. Ancak bu durumun tarım sektörünün aldığı darbelere karşı ayakta kalmasına yeterli olmadığı söylenebilir.

5. SONUÇ

Günümüzde Türkiye’de gerek halk arasında gerekse ekonomi meclislerinde en çok konuşulan konu tarım ve tarım ürünlerinde meydana gelen fiyat hareketliliği olmuştur. Yaşanan ekonomik olaylar, döviz kuru hareketlilikleri, doğal afetler gibi sebepler tarım ürünlerinin fiyatlarında artışa neden olmuştur. Ancak bu artış tarım ürünlerindeki üretime etki etmemiştir. İktisat kitaplarında yer alan tüm teorileri çürütürcesine, fiyatların artması ve talebin artması üretimin artmasına etki etmemiştir.

Ülkede tarımsızlaşma had safhadadır. Bu durumun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Örneğin girdi maliyetlerinde meydana gelen artış, tarladaki çiftçinin gelirine eksi olarak yansımıştır. Tohuma, gübreye, mazota gelen zam, çiftinin maliyetiyken, araçlarda bazı maliyetleri üstlenmek zorunda kalmıştır. Özetle perakendeciye gelip, tüketiciye gelene kadar kilosu 10 lirayı bulan belki de aşan ürünleri, çiftçiler tarlada 1 liradan satıp, neredeyse bedava işçilik ile başa baş hasat kaldırırken tüketici hala yüksek fiyatları gündeme getirmektedir. Durum böyle olunca çiftçi tüm yıl bedava çalışmış olmak yerine tarlasını ekmeme kararı almaktadır. Bu kararın sonucunda ise piyasada ürünün azalması ile fiyatlarda tekrar bir artış gözlemlenmektedir.

Kısır döngü içinde olan tarım sektörünün toparlanabilmesi için sürdürülebilir tarım politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu politikalara örnek olarak ithalat kotası, uygun fiyatlı gübre ve mazot temini, çeşitli hibe ve teşviklerin sağlanması olarak sıralanabilir. Bu durumu önemsemeyen politikacılar dünyanın en verimli ve su kaynağı bol topraklara sahip bir ülke olduğumuzun farkında değildirler. Doğru politikaların belirlenip, doğru şekilde uygulanması sonucunda elde edilecek tarımsal ürünler ile Türkiye’nin dünya tarım ihracat lideri olması mümkündür.

Türkiye’yi ekonomik açıdan incelediğimizde sadece son 50 yılında yaşanan Ekonomik Krizlere bakmak yeterlidir. İlk olarak 1969 yılında milletimiz ekonomimiz büyüyor denilerek kandırılmıştır. Milli servet erimiş, üretim durmuş, tüketim arttığı için ithalat büyümüştür. İthalatı karşılayacak döviz olmadığından

dolayı dış kaynaklı borçlanma yapılmıştır. Bütçe açık vermiş ve en son milli para Türk Lirası devalüasyona uğramıştır. İkinci darbe etkisi yaratan kriz 1974 yılında yaşanmıştır.. O yıl Kıbrıs harekâtı yaşanmış, ülkeye diğer ülkelerce ambargo uygulanmıştır. Tabi bu süreçte yüksek faizli borçlanmalar devam etmiştir. Bu kriz döneminde bütçe açığı rekor seviyelere ulaşmıştır. Yaşanan bu krizden 4 yıl sonra bir kriz daha yaşanmıştır. Ülkede refah seviyesi artacak denilerek, yine üretim durmuş ve ithalata yönelinmiştir. Bu kriz döneminde ithalat rekor seviyelere ulaşmıştır. Öyle ki bozulduğunda yedek parçasını dahi bulma imkânımızın olmadığı traktörler köylülerimize satılmıştır. Halk henüz kazanmadığı paralarla kuyruklara girip otomobil almıştır. Bu dönemde alınan borçlar ödenememiş, borçların ödenebilmesi için yeni borçlar alınmıştır.

1980 yılında ülkede hem siyasi hem ekonomik birçok olay yaşanmıştır. Askeriye tarafından ülkeyi yönetemediği gerekçesi ile hükümete darbe gerçekleştirilmiştir. Tamda bu dönemde ülkede işsizlik ve enflasyon fırlayarak en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bahsettiğimiz ilk krizden yani 1969 yılından bu yana ülkede kalkınma ve ekonomi politikaları ile bir değişiklik olmadığı için bu dönemde de üretim olmamış ithalata yüklenilmiştir. Üst üste iki defa Türk Lirasında devalüasyon gerçekleşmiştir. Halkın temel tüketim mallarına ulaşma sıkıntısı meydana gelmiş bu nedenle karaborsacılık ortaya çıkmıştır. Krizden çıkış yolları aranırken ülkeye yabancı sermayenin girişine izin verilmiş ve IMF ile borç müzakereleri yapılmıştır. dış borç neredeyse iki katına ulaşmıştır. 1986 yılına gelindiğinde ise bütçe açığı %150 seviyelerindeyken, kamu harcamaları tavan yapmış ülke yine ekonomik krize sürüklenmiştir. İşte bu krizde “Tarım” sektörü ilk darbesini almıştır.

Çok geçmeden 1988 yılında ise sanayi sektörü darbe almıştır. Öyle ki fabrikalar üretmeyi bırakıp daha ucuza mal ederiz diye ithalat yapmaya başlamıştır. Bunun neticesinde ise dolar kuru neredeyse dört kat artış göstermiştir. Dış borç ve enflasyon tavanlarda gezerken ülke ekonomisi stagflasyona giriş yapmıştır.

1991 yılında Körfez Savaşı ile bir kriz daha yaşanmıştır. Ülkenin ekonomisi alt üst olurken, bütün ekonomik verileri bozulurken birde ülke mülteci almıştır. Neticesinde krizden çıkamadan 1994 yılında bir kriz daha yaşanmıştır. İşte bu krizde enflasyon oranı neredeyse %120 seviyesinde gerçekleşmiştir. İşsizlik zaten yüksekken insanlar işten çıkarılmaya başlanmış neredeyse yarım milyon kişi bu krizde işten çıkarılmıştır. Ekonominin temel yapı taşlarından olan bankalar birer birer batmaya başlamıştır.

1998-1999 yıllarında Gümrük Birliği sevdası yaşanırken ÷lke parasının erimeye, değer kaybetmeye başladığı fark edilmiştir.

Türkiye ekonomisinde önemli olarak belirtilen 2001 krizinde ÷lkede deyim yerindeyse “batma” modası yaşanmıştır. Firmalar, bankalar vs. birçok kurum ne olduğu anlaşılmadan batmıştır. Daha bu krizin izleri silinmeden tüm dünyayı saran 2008 krizi yaşanmıştır. Küresel çaplı bu kriz, krizin sorumluları tarafından öne sür÷len çözümler önerileri ile atlatılmıştır. Ancak ÷lke yapısında ve ekonomisinde ciddi değişiklikler gözlemlenmemiştir. Bu krizde özelleştirmeler damga vurmuş ve tarım sektörü ikinci büyük darbeyi bu dönemde almıştır .

÷lkenin yaşadığı son kriz 2018-2019 krizidir. Enflasyon hızla yükselirken tarım neredeyse tamamen ithalata bağlı olmaya başlamıştır. Sebze ve meyve fiyatlarındaki yüksek fiyat artışlarının vatandaşın alım gücünü azaltmaması için geçici önlemler alınarak tanzim satışlara başlanmıştır. Fakat buda sürdürülebilir bir uygulama olmamıştır.

Tüm kriz dönemlerinde yapılan en büyük hata üretimin durması, daha az yapılması olmuştur. İthalata bel bağlanması, milli sermayenin erimesi derken yaşanan bu ekonomik krizlerin hiç birinden, ders alınmadan devam edilmektedir. Buda yeni krizlere kapı açmaktır.

KAYNAKLAR

- Afşar, M.** (2011), Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Ekim 2011, 6(2), 143- 171.
- Afşar, M.** (2004), Finansal Küreselleşme Ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Aghion, P., P. Bacchetta, and A. Banerjee** (2001), "Currency Crises and Monetary Policy in an Economy with Credit Constraints", *European Economic Review*, 45, pp. 1121-1150
- Akçay, Ü.** (2016), Trumponomics 101, *Gazete Duvar*, 14.11.2016, <http://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2016/11/14/trumponomics-101/>
- Aksoy, U.**, 2001. Ekolojik Tarım: Genel Bir Bakış. Türkiye 2. Ekolojik Tarım Sempozyumu. 14-16 Kasım, Antalya, NAR-SER ve ETO. TKB Tarım 2000 Vakfı Yayınları, Ankara, s.3-10.
- Aksoy, U. ve A. Altındışli**, 1999. Dünya’da ve Türkiye’de ekolojik tarım ürünleri üretimi, ihracatı ve geliştirme olanakları. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1999-70. İstanbul, 125 s.
- Altındışli, A., Aksoy U.** 2010. Organik Tarımın Dünya’da ve Türkiye’deki Durumu, Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi. http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/b90614883e606d5_ek.pdf
- Altındışli, A., İlter, E.**, 1999. Eko-Tarımda İlke ve Kavramlar. Ekolojik Tarım Eğitimi Ders Notları. ETO, İzmir.
- Alantar D.** (2008), “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Maliye ve Finans Yazıları*, S:81,2008. <http://www.finanskulup.org.tr/maliye-finans/maliyefinans.html>.
- Alptekin E.** (2009), “Menkul Kıymetleştirme ve Küresel Finans Krizindeki Rolü”, İzmir Ticaret Odası, Ar&Ge Bülten, Nisan.
- Angın, N., Engindeniz, S, Kaya, B., Yüksel, H.**, 1995. Organik tarım ve Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Karınca Dergisi* 697:36-42. Aysu, A. (2006) Avrupa Birliği ve Tarım. 1. Baskı. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Arı, A.** (2006) “Türkiye’de Tarımın Ekonomideki Yeri ve Güncel Sorunları”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Yıl 3, S.9, 2006/2, s.63.
- Aysu, A.** (2012). “Tarıma Şirketler Egemen Oluyor”, *Nasıl Bir Organik Tarım?*. Tayfun Özkaya (drl.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, ss.17-39.
- Altınbaş, Ü.** (1995) Çevresel etki değerlendirilmesinde doğal kaynak olarak toprak. ÇED Eğitim Kursu Tebliği, Dokuz Eylül Üniversitesi Çevre Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir.
- Bauer, S.** (1994). Development of environmental impact assessment tools for livestock production systems. Vol. 1: Research Report, Giessen, Germany, pp.4- 16.
- Bayraktar, Ş.** (2017, 12 17). Tarımda İhracatın Yıldız Ürünleri. *Agro World Tarım Dünyası*: <http://www.agroworlddergisi.com/7035-2/>

- Bayraktutan, Y. ve Özkaya, H.** (2002), IMF İstikrar Politikalarının Doğu Asya’da Ekonomik Performans Sonuçları, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (3) s.1: 1-18.
- Balaban, Y.** (2014), Organik Tarım. 1. Baskı. Ankara: Elma yayınevi.
- Barbaros, R. F., Akgüngör, S. ve O. Aydoğuş,** 2007. Competitiveness of Turkey’s Organic Exports in the European Union Market. 105th EAAE Seminar ‘International Marketing and Trade of Quality Food Products’, Bologna.
- Biber, A. E.** (2011). Tarımda Kapatilist Gelişim Sürecinin Türkiye Tarımına Etkileri. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Boratav, K.** (2013). “Tarımsal Fiyatlar, İstihdam ve Köylülüğün Kaderi”, Türkiye’de Tarımın Ekonomi Politikası 1923-2013, Necdet Oral (drl.), Ankara: Notabene Yayınları, s.65.
- Bülbül, M., Tanrıvermiş, H.,** 1999. Türkiye’de Ekolojik ve Geleneksel Fındık Üretim Ekonomisi ve Pazarlama Yapısı. Türkiye 1. Ekolojik Tarım Sempozyumu, 21-23 Haziran 1999, İzmir.
- Corden, W. M. and Neary, J. P.** (1982), Booming sector and de-industrialisation in a small open economy, *The Economic Journal*, 92 (368), 825 – 848.
- Çiğdem, H.** (2016), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlere Neden Olan Faktörler: Türkiye Örneği, Yüksek lisans Tezi, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Niğde
- Çolpan, V.** (2008), “Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler “, T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir
- Demir, E., Turan, K. K. ve Özarı, Ç.** (2016), Ekonomik Liberalizm ve Finansal Reformların Ekonomik Performansa Etkisi; Türkiye Örneği, Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı, Cilt:4, Sayı:37, S:48-58, Nisan 2016, ISSN: 2147-771X.
- Demiryürek, K. ve M. Aydoğan,** 2010. Türkiye’nin Organik Tarım ve Gıda Ürünleri İhracatının Sosyal Ağ Analizi İle Ortaya Konulması. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, Cilt I, 333-340, Şanlıurfa.
- Demiryürek, K., C. Stopes and A. Güzel,** 2008. Organic Agriculture: The Case of Turkey. *Outlook on Agriculture*, 37 (4), 7-13.
- Demiryürek, K.,** 2004. Dünya ve Türkiye’de Organik Tarım. Harran Üniv. Ziraat Fakültesi Dergisi, 8 (3-4):63-71.
- Demiryürek, K.,** 2000. The Analysis of Information Systems for Organic and Conventional Hazelnut Producers in Three Villages of the Black Sea Region, Turkey. PhD Thesis. Reading: The University of Reading, UK.
- Diaz-Alejandro, C.** (1985), Good Bye Financial Repression, Hello Financial Crash, *Journal of Development Economics*, 19.
- Direk, M.** (2012), Tarım Tarihi ve Deontoloji. 2. Basım. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Doğan, A.** (2007). “Ekonomik Gelişme Sürecine Tarımın Katkısı: Türkiye Örneği”, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2007, s.366.
- Dubgaard, A.** (1991) Pesticide regulations in Denmark, in farming and the countryside. CAB International, Wallingford.
- Dura C.** (2011), “Ekonomik Kriz Nedir, Özellikleri Nelerdir, Nasıl Gelişir?” <http://www.21yyte.org/tr/ yazi. aspx? ID=2392& kat=15>, (Son Erişim Tarihi: 10.05.2011).
- Direk, M.** (2012), Tarım Tarihi ve Deontoloji. 2. Basım. Konya: Eğitim Yayınevi.

- Ediz, D.**, (1992). Organik Tarım Nedir ve İngiltere’de nasıl bir gelişme göstermiştir. TOK Dergisi 77:11-13.
- Eğri, T.** (2011). 2000 Yılı Sonrası Türk Tarım Politikalarının Değişimi; Kırklareli Örneği. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Er, C., Uranbey, S.**, 1996. Organik tarım ve Türkiye. Karınca Dergisi 709:43-46.
- Erkan, S., Duman, İ.**, 1999. Ekolojik Tarımda Sağlıklı Üretim materyali Seçimi. Ekolojik Tarım Eğitimi Ders Notları. ETO, İzmir.
- Emir, M. ve Demiryürek, K.** (2014), Avrupa Birliği ve Türkiye’deki Organik Tarım Mevzuatındaki Gelişmeler ve Son Yönetmeliklerin Analizi”, Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi. Cilt 11, Sayı 2, ss.21- 28.
- Ersun, N. ve Arslan, K.** (2011). Türkiye’de Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları: Üretim ve Pazarlama Esasları. İstanbul: İTO Yayınları.
- Erzincanlı, H. O.** (2013), Organik Ötesi Tarım. 1. Basım. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Edison, H. J.** (2000), “Do Indicators of Financial Crisis Work? An Evaluation of An Early Warning System”, Board of Governors of The Federal Reserve System, International Finance Discussion Papers, No.675, s.3.
- Erdem, N.** (2012), Benzer Krizler Farklı Coğrafyalar: Meksika Ve Güney Kore, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(1), s:60-96, DOI: 10.1501/sbder_0000000040.
- Erdoğan, N.** (2002), Dünya ve Türkiye’de Finansal Krizler, (Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Uygulamaları-Kamu Bankaları Deneyimi), Yaklaşım Yayınları, Haziran.
- Eren, A. Süslü, B.** (2001). “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirilmesi”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı: 41, 662
- Fratzcher, M.** (1998), Why Are Currency Crises Contagious? A Comparison of the Latin American Crisis of 1994-1995 and the Asian Crisis of 1997-1998, Weltwirtschaftliches Archiv, 134, 4.
- Fukuoka, M.** (2006). Ekin Sapı Devrimi, 1. Basım, İstanbul: Kaos Yayınları, 2006, s.55-56
- Goldstein, M., Kaminsky, G. L. ve Carmen M. R.** (2000), Assessing Financial Vulnerability: An Early Warning System for Emerging Markets, Washington, DC: Institute for International Economics.
- Gupta, P., Mishra, D. Ve Sahay, R.** (2003), “Output Response To Currency Crisis”, IMF Working Paper, No.230, Son Erişim Tarihi: 07.09.05, ss.8-10 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2003/wp03230.pdf>.
- Güler, S.** 2006. Organik Agriculture in Turkey. Journal of Faculty of Agriculture, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 21(2), Page: 238-242, Samsun, Turkey.
- Gök, S. A.** (2008). “Genişleyen Avrupa Birliği Pazarında Türkiye’nin Organik Tarım Ürünleri Açısından Değerlendirilmesi”, AB Uzmanlık Tezi. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Dış İlişkiler AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı.
- Gökçe, O.**, 1992. Çevre Sorunları Karşısında Gelişmiş Ülkelerin Tarım Politikalarındaki Yeni Yönelimler ve Türkiye. MPM Verimlilik Dergisi, Sayı:1992/1, Ankara.
- Gürler, A. Z.** (2012). Analitik Tarım Ekonomisi, 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, s.1.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı**, “İyi Tarım Uygulamaları”, 48.Baskı*Broşür+, 2006, s.1.
- GTHB**, Türkiye Organik Tarım Stratejik Planı 2012-2016, <http://www.trakya2023.com/uploads/docs/2806201331nTii.pdf>, s.5.

- Hatunoğlu, E., & Eldeniz, F.** (2012). 2000 Yılı Sonrası Türk Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Süreci. *Sayıştay Dergisi*, Sayı:86, s.2-26.
- Hobsbawm, E.** (1994). *The Age Of Extremes: A History Of The World 1914-1991*, Newyork: Pantheon, Aktaran: Uygur D. Yıldırım, Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Mevsimlik Tarım İşçileri: Sakarya Örneği, 2015, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.15.
- İçöz, E.** (2009). 1980 Sonrası Tarım Politikalarının Sosyo Ekonomik Etkisi:Özlüce Köyü ve Doğanca Örneği. MUĞLA: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- İlter, E., Altındişli, A.**, 1996. Ekolojik tarım ve ilkeleri. Ekolojik (Organik, Biyolojik) Tarım. Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği, Bornova, İzmir.
- Kasap, Y.** (2011), Ekolojik Tarım Bilgisi. 1. Baskı. İstanbul: Ravza Yayınları.
- Kaymakçı, M.** (2011), Tarım Bağımsızlıktır. 1. Baskı. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Kazgan, G.** (2013), Tarım ve Gelişme. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaminsky, G. L. ve Reinhart, C. M.** (1998), “Financial Crisis in Asia and Latin America; Then and Now”, *The American Economic Review*, Vol.88, No.2, s.444.
- Kaminsky, G. L. ve Reinhart, C. M.** (1999), *The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems*, *The American Economic Review*, June, 89, 3.
- Karaer, F., & Gürlük, S.** (2011). Gelişmekte olan ülkelerde tarım-çevre-ekonomi etkileşimi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), 197-206.
- Karakurt, A.**(2010), Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65-2 s.143-164.
- Kibritçiöğlu, A.** (2001), Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969- 2001, *Yeni Türkiye Dergisi*, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt 1, Yıl 7, Sayı 41, Eylül-Ekim.
- Krugman, P.** (1979): "A Model of Balance -of-Payments Crises", *Journal of Money Credit and Banking*, 11(3),August,311-325
- Krugman, P.** (1999): “Balance Sheets, The Transfer Problem and Financial Crises”,
- Krugman, P.** (1999): “Analytical Afterthoughts on the Asian Crisis”
- Korkmaz İ. ve Tan A.** (2011), “Küresel Kriz, Türkiye’ye Etkileri ve Çözüm Önerileri”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 111- 135.
- Köymen, O.** (2009). “Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar-Üretenler-Patronlar”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt 33, Sayı 262, s.26.
- Kurtar, E. S., & Ayan, A. K.** (2004). Organik Tarım Ve Türkiye'deki Durumu. *J. Of Fac. Of. Agric.*, Omu, 19(1), 56-64.
- Küçük, G.G.** (2018). Türkiye’de Tarımın Finansmanı ve Tarım Bankacılığının Bankacılıktaki ve Ekonomideki Yeri, Etkileri ve Önemi. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Marcel Mazoyer ve Laurence Roudar**, Dünya Tarım Tarihi: Neolitik Çağ’dan Günümüzdeki Krize, 1. Baskı, Ankara: Epos Yayınları, 2010, s.88.
- Munasinghe, M.** (1993) Environmental economics and sustainability. Paper No:3, Washington DC, The World Bank Environment.
- Munn, R.T., Henke, G.W.**(1989) Environmental management, Prentice Hall, Englewood Cliffs.

- Nicely, R.** 2001. Turkey Organic Products Organic Food Report. USDA Foreign Agricultural Service, Global Agriculture Information Network, Ankara.
- Onoğur, E.,** 1998. Ekolojik Tarımda Bitki Korumanın Genel İlkeleri. Ekolojik Tarım Kursu, 23.11.98-4.12.1998.
- Oral, N. ve Şengül, H.** (2013), “Türkiye’de Bitkisel Üretim”, Türkiye’de Tarımın Ekonomi Politikası: 1923-2013. Necdet Oral (drl.). Ankara: Notabene Yayınları, ss.201-211.
- Orhan, O. Z.** (1999). Türkiye’de Tarımsal Destekleme ve Taban Fiyatları Politikası, İstanbul: İTO Yayınları, 1999, s.25.
- Orkunoğlu, I. F.** (2010). Özelleştirme ve Alternatifleri, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 22, s.2.
- Obstfeld, M.** (1996), "Models of Currency Crises with Self-fulfilling Features", European Economic Review, p.40, 1037-1047.
- Oktar, S. Dalyancı L.** (2010), “Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler” Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:2, 1-22
- Özer, M.** (1999), “Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1096, Eskişehir
- Öztürk, D. ve İslam, A.** (2014), “Türkiye’de Organik Ürünlerin Pazarlanması”. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. Cilt 9, Sayı 1, ss.75-94.
- Polat, C. S.** (2016), Ekolojik Tarım Açısından Türkiye’de Tarımsızlaşma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Uluslararası İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Parasız, İ.** (1998), 75 Yılda Paranın Serüveni, Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi, Tarih Vakfı Yayınları, Kasım, İstanbul.
- Parasız, İ.** (2000A), Para Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Ocak.
- Parasız, İ.** (2000B). Para Banka ve Finansal Piyasalar. (Yedinci Baskı).Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları
- Parasız, İ.** (2005), Para Banka Finansal Piyasalar, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Rehber, E.,** 1991. Alternatif Tarım Üzerine Bir Tartışma. Uludağ Üniv. Zir. Fak. Dergisi Cilt:8, Bursa.
- Rehber, E. and S. Turhan,** 2002. Prospects and Challenges for Developing Countries in Trade and Production of Organic Food and Fibers: The Case of Turkey, British Food Journal, Vol. 104(3-5), 371-390.
- Report of the World Commission on Environment and Development:** Our Common Future, 1987, <http://www.undocuments.net/our-common-future.pdf>, (12.08.2015)
- Roswitha rautgartner,** “EU-U.S. Organic Trade Update January 2014”, USDA Gain Report, Vienna, 2014, s.2
- Sayın, C., R.G. Brumfield, B. Özkan and N.M. Mencet,** 2005. The Organic Farming Movement in Turkey. Production and Marketing Report, HortTechnology, Vol. 15(4).
- Stopes, C.,** 2007. Developing the Organic Option in Turkey. In: Aktar, C. (ed.) Proceedings of the First Congress on Organic Agriculture in Turkey, Bahçeşehir University, İstanbul. pp.63-65.
- Sachs, J. D., and Warner, A. M.** (1995), Natural Resource Abundance and Economic Growth, NBER Working Paper 5398, Cambridge, Massachusetts.

- Saraçoğlu, B.** (1999), “Küresel Krizler ve Türkiye İhracatının Geleceği”, İGEME’den Bakış Dergisi. İGEME: Nisan-Haziran, ss.23-32
- Seyidoğlu, H.** (1993), Uluslararası İktisat, 9. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul.
- Sözen, N.** (1994) Çevre kaynakları ve ÇED eğitimi. Ankara, Türkiye Çevre Vakfı pp.64.
- Şahin, H.** (2000), Türkiye Ekonomisi, (Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu), Ezgi Kitabevi Yayınları, 6. Baskı, Bursa.
- Şimşek, H. A.** (2008), Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Teorik Bir Değerlendirme, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, C.13, S.1, s.183-208.
- Tamminga, G., Wijnands, J.** (1991) Animal waste problems in the Netherlands, in farming and the countryside. Wallingford, CAB International.
- TEB.** (2018, Şubat 18). Nisan 11, 2019 tarihinde TEB BNP Paribas Ortaklığı: https://tebledisticaret.com/tr/kesfet-piyasalar/almanya/ekonomik-ve-politikanahat?home_critere_pays=54 adresinden 11 Nisan 2019 tarihinde alınmıştır.
- Toprak, M.** (2001). “Küreselleşme ve Kriz Türkiye ve Dünya Deneyimi”, Siyasal Kitapevi, Ankara
- Taşbaşı, H.** 2003. Türkiye’de Organik Tarım. Türkiye’de Biyoçeşitlilik ve Organik Tarım Çalıştay Raporu, Ankara.
- Taştaoğlu, E.** (2018). 1980 Yılından Sonra Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Politikalar ve Tarımın Ülke Ekonomisindeki Yeri. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı,** http://www.tarim.gov.tr/%20uretim/Organik_Tarim,Organiktarim_Taslak_Strateji.html
- TKB,** 2007. Organik Tarımda Faaliyet Gösteren İşletmeler (<http://www.tarim.gov.tr>).
- Tıraş, H. H.** (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(2), 2012, s.61.
- TÜİK,** Temel İstatistikler, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, adresinden tarihinde alınmıştır.
- Türkben, C., Gül, F. ve Uzar, Y.** (2012), “Türkiye’de Bağcılığın Tarım Turizmi (Agro-Turizm) İçindeki Yeri ve Önemi”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Cilt 14, Sayı 23, ss.47-50.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi.** (2016). Tarım Raporu. İstanbul: Küçük Mucizeler.
- TÜGEM,** 2011. Organik Tarımla İlgili Dokümanlar, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Ankara. <http://www.tugem.gov.tr/UploadDocument/D20090908114258.27543.html>
- TÜGEM,** 2010. Bilgiler-Veriler: Organik Tarım, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Ankara. <http://www.tugem.gov.tr/UploadDocument/D20090908114258.27543.html>
- Uçum, İ. ve Yavuz, G. G.** (2014), “Makroekonomik Göstergelerle Tarım Sektörü”, Tarımsal Araştırmalardan Bakış. Mehmet Cihad Kaya ve diğerleri (drl.). Ankara: TAGEM, ss.119-128.
- Uygur, E.** (2001). "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni
- World Resource Institute 2000 report.** Erisim Adresi : <<http://www.wri.org>>

- Yay, G. G.** (2001) “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, Yeni Türkiye Dergisi: Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Sayı:42, 1234-1236.
- Yıldırım, S.** (2010), 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 12 (18): s.47-55.
- Yıldırım Mızrak, N.** (1999). Hollanda Hastalığı: makroekonomik etkileri, ülke örnekleri ve Türkiye, İktisat, İşletme ve Finans, 14 (161), 52 – 63.
- Yıldırım Mızrak, N. ve Gurbanov, S.** (2013), Azerbaycan`da Enerji Kaynakları Sektöründe Yaşanan Hollanda Hastalığı'nın Makroekonomik Etkileri: Karşılaştırmalı Analiz, EkonAnadolu 2013–Anadolu International Conference in Economics June 19–21, 2013 Eskişehir–Türkiye. <http://www.econanadolu.org/en/index.php/articles2013/3601-Azerbaycanda-Enerji-Kaynaklar-Sektöründe-Yaşanan-Hollanda-Hastalığı-Makroekonomik-Etkileri-Karşılaştırmalı-Analiz.html>, Son Erişim Tarihi: 28.05.2017.
- Yücel F. ve Kalyoncu H.** (2011), “Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği”, Maliye Dergisi, 159, sayfa: 54 69.
- Yücel F. ve Kalyoncu H.** (2011), “Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği”, Maliye Dergisi, 159, sayfa: 54 69.
- Zafir, C. Z.** (2014) “Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı”, Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar, Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumludağ (drl.), Ankara: İmge Kitabevi, s.250.

ÖZGEÇMİŞ

YASEMİN NİHAL ARSLAN

Doğum Tarihi: 27.07.1990

Doğum Yeri: Kayseri

e-mail: xjasminnx@hotmail.com

EĞİTİM

**Yüksek Lisans – (2019) - İstanbul Aydın Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü–
Uluslararası İktisat bölümü (Türkçe)**

**Lisans – (2012) –Anadolu Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi –
İktisat Bölümü**

İŞ TECRÜBESİ

1-Boydak Holding – 2011

Staj-Dış Ticaret Departmanı

Dış Ticaret Bölümü

2-Polat Otomotiv – 2012

Muhasebe Departmanı

Muhasebe Bölümü

3-Ars Yapı İnşaat Sanayi Limited Şirketi-2019

Müdür

4-Adalet Bakanlığı -2019

Uzlaştırıcı

YETKİNLİKLER

Yabancı Dil

Türkçe – Anadil

İngilizce Orta seviye

Bilgisayar Bilgisi

İleri seviye

Sınav Bilgileri

ALES EA – 65

SAY– 60

SÖZ – 71

Sertifikalar

Bilgisayarlı Muhasebe, Bilgisayar İşletmenliği, İngilizce, Uluslararası Ticaret Uzmanı, Uzlaştırıcı

REFERANSLAR

Akdeniz Üniversitesi Rektör Danışmanı, Bahçeşehir Üniversitesi Öğretim Görevlisi

Feyzullah Arslan irtibat: 05325685014

Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Öğretim Görevlisi

Prof. Dr. Musa Duman irtibat: 05304670943

Polat Otomotiv

İşletme Sahibi Orkun Polat irtibat: 05321554338